

Waldemar Witold Żurek

Szkoła Powszechna w Kroszynie koło Baranowicz 1910-1945

Rocznik Kolbuszowski 16, 379-423

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Szkoła Powszechna w Kroszynie koło Baranowicz 1910-1945

Pierwsza informacja o miejscowości Kroszyn pochodzi z 1442 roku, a miejscowość ta była w średniowieczu siedzibą rodową książąt Kroszyńskich. W XIX wieku miasteczko Kroszyn w powiecie nowogródzkim rozciągało się na prawym brzegu rzeki Szczary, lewym dopływie Niemna. W przeszłości posiadało ono różne nazwy, polskie i rosyjskie, w zależności od tego, jak zmieniała się sytuacja geopolityczna polskich Kresów Wschodnich: Крошын, Крошин, Kroszyn, Krošyn, Крашын, Kroshin, Крашин, Kraszyn, Kroshyn. W II Rzeczypospolitej Kroszyn należał do gminy Stołowicze w powiecie baranowickim województwa nowogródzkiego. W 1921 roku liczył ponad 400 mieszkańców. Po 17 września 1939 r. znalazł się pod okupacją sowiecką, a po II wojnie światowej przeszedł w struktury administracyjne Związku Radzieckiego (Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka). Od 1991 roku miejscowość Kroszyn położona jest na Białorusi (biał. *Крошын*), w obwodzie brzeskim, w rejonie baranowickim. Liczy ponad 700 mieszkańców w około 250 gospodarstwach domowych (2005 rok).

* * *

Na początku 1928 roku Szkołę Powszechną w Kroszynie na Polskich Kresach Wschodnich przejął jej kolejny kierownik – Józef Świtalski, który zdecydował się prowadzić jej kronikę. Dzieje tej szkoły zostały bardzo skrótowo opisane od momentu powstania tej trzyoddziałowej placówki dydaktycznej w 1910 roku, otwartej we własnym budynku, do 1914 roku. Po przerwie w nauce spowodowanej pierwszą wojną światową, w czasie której budynek uległ spaleni, placówka zaczęła funkcjonować dopiero w 1920 roku w wynajętych lokalach. Ze względu na znaczne odległości, zostały uruchomione filie szkoły kroszyńskiej: od roku szkolnego 1925/1926 w Sta-

rym Dworze, od października 1925 roku w Skarczewie, w roku szkolnym 1926/1927 ponownie w Olsiewiczach. Dwie ostatnie filie w roku szkolnym 1928/1929 zostały skasowane. Poza wzmianką, że od 1925 roku otwarto filię w Starym Dworze, kronika nic więcej na temat funkcjonowania tej szkoły nie podaje. Najprawdopodobniej placówka ta funkcjonowała krótki czas. Kronika szkoły kroszyńskiej, zamieszczająca krótsze i dłuższe opisy, liczbę zatrudnionych w niej nauczycieli w poszczególnych latach szkolnych, opisuje przygotowania i opisy uroczystości kościelnych i państwowych świętowanych przez dźwiatwę szkolną pod kierunkiem swoich nauczycieli. Na każdą z takich uroczystości przygotowywana była akademie, na którą składały się odczyty, śpiewy, deklamacje, wiersze, przedstawienia, a to stanowiło przeżycia, które udzielały się uczniom.

W szkole wychowywano uczniów w duchu patriotycznym. Świętowano uroczystie święto niepodległości państwa polskiego – 11 listopada, święto 3 Maja – rocznica uchwalenia Konstytucji, dzień imienin Naczelnika Państwa Marszałka Józefa Piłsudskiego, a po jego śmierci († 13 maja 1935) rocznicę zgonu, rocznicę zgonu prezydentowej Marii Mościckiej, zmarłej dnia 18 sierpnia 1932 r. Skromne dochody z organizowanych w szkole amatorskich przedstawień teatralnych przeznaczano m.in. na Towarzystwo Popierania Budowy Szkół Powszechnych (14 października 1934, 27 stycznia 1935). Śpiesząc z pomocą niemowlętom ze żłobka w Baranowiczach, w październiku 1934 roku delegacja uczniów kroszyńskich z kierownikiem szkoły zawiozła do Baranowicz prawie pół tony płodów rolnych (buraki ćwikłowe, brukiew, marchew, kapustę, kalarepę, dynie, pietruszkę, ziemniaki, czosnek) dla tamtejszych maluchów. W szkole propagowano wśród uczniów formy oszczędzania poprzez przynależność do szkolnej Spółdzielni Uczniowskiej, której członkowie organizowali w szkole specjalne poranki promujące formy oszczędzania u młodzieży szkolnej. W szkole organizowano tzw. tydzień książki (23-28 lutego 1935), w czasie którego przeprowadzano pogadanki na temat bibliotek szkolnych i ich znaczenia w procesie kształcenia uczniów oraz organizowano zbiórki na zakup książek do własnej biblioteki szkolnej. Przy tej okazji nauczyciele szkolni ofiarowywali własne książki dla użytku uczniów. Z okazji zbiórek miejscowej Ochotniczej Straży Pożarnej na rynku organizowano w świetlicy szkolnej dla uczniów pogadanki z tematyki ochrony mienia publicznego i prywatnego (18 marca 1935).

Na wiosnę 1933 roku, staraniem dyrekcji szkoły, został ufundowany własny sztandar szkolny. Chociaż nie znamy szczegółów jego powstania, a więc kto i za jaką cenę go wykonał, jednak bezdyskusyjne było jego znaczenie w życiu szkoły i uczniów. Poświęcenie sztandaru szkolnego miało miejsce dnia 21 maja 1933 r. Na taką okazję przybyli zaproszeni znacz-

niejsi przedstawiciele życia publicznego i politycznego. Odtąd wszelkie uroczystości organizowane w szkole były uświetniane obecnością poczty sztandarowej własnej szkoły.

W szkole uczono dzieci także spoza własnego rejonu szkolnego (z Dąbrowny, Tocina, Skarczewa, Starego Dworu), których liczba, np. w roku szkolnym 1934/1935 wynosiła 36 uczniów. Ze względu na wystarczającą liczbę miejsc, z konieczności pewnej liczbie uczniów odraczano obowiązek szkolny; np. w roku szkolnym 1934/1935 – 39 dzieciom z własnego rejonu szkolnego.

Po wybuchu II wojny światowej Kroszyn zajęli sowieci. Zajęli także plebanię, a proboszcza księdza Jana Borodzicza¹ wypędzono z zajmowanych pokoi. Mieszkał na plebanii w jednym pokoiku i kuchni. Na plebanii urządzono szkołę z językiem rosyjskim. W 1941 roku powrócił na plebanię ks. Karol Żurawski i mieszkał tu do 1945 roku. Tymczasem w Kroszynie rozpoczęto budowę nowego, drewnianego domu dla potrzeb szkoły. Został on poświęcony w 1943 roku. Już w lipcu następnego roku Niemcy spalili połowę Kroszyna, w tym szkołę i pocztę. Stąd dzieci z konieczności rozpoczęły w 1945 roku naukę na plebanii.

I. Kronika Szkoły Powszechnej w Kroszynie

Opis fizyczny dokumentu: „Kronika Szkoły Powszechnej w Kroszynie, woj. Nowogródzkie, pow. Baranowicze”.

Księga (205 x 325 x 10 mm) oprawiona jest w twardą tekturę oklejona czarnym, groszkowanym papierem. Grzbiet i rogi obleczone są czarnym płótnem. Na górnej okładce pośrodku znajdują się resztki z zerwanej wcześniejszej naklejki z widocznymi słowami: *Kronika* oraz *Szkoły powsz Kr....*, kredką różową *Kroszyn*, u dołu natomiast, naklejka (150 x 77 mm) z białego papieru, na której pismem maszynowym wypisano tytuł

¹ Ks. Borodzicz Jan – urodził się w 1880 roku. Seminarium duchowne ukończył w Żytomierzu na Wołyniu. Święcenia kapłańskie przyjął w 1910 roku. Od 1929 roku był proboszczem w Kroszynie. W ciągu jednego lata z pomocą parafian wybudował kościół parafialny w Kroszynie. Jego poświęcenia dokonał 28 czerwca 1931 r. bp Zygmunt Łoziński. Przez to zapisał się na wieki w pamięci parafian. Za te zasługi został mianowany dziekanem stołowickim, jednak wkrótce zrzekł się tego stanowiska. Założył wielką pasiekę parafialną. Był prezesem „Kółka Pszczelarskiego” województwa nowogródzkiego, za co został odznaczony złotym krzyżem zasługi (1934). *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1935*, Pińsk 1935, 163; K. Żurawski, *Kroszyn* (Opracowanie dotyczące przeszłości parafii Kroszyn sporządzone przez ks. K. Żurawskiego 1951), Drohiczyn 1951, s. 70, mps w: ADD, Zespół Archiwum Parafii Kroszyn, sygn. XI/Mon/2.

dokumentu: *ARCHIWUM PARAFII KROSZYN*, a pod linią: *Kronika Szkoły podstawowej w Kroszynie woj. Nowogródzkie, pow. Baranowicze*, po lewej sygnatura *XI/Mon.* Księga składa się z 5 składek po 18 kartek w każdej, oprócz pierwszej, w której jest 17, uszytych na 3 płócienne paski białą, lnianą nicią. Po obu stronach wewnętrznych okładek przyklejone są wyklejki z ciemnoniebieskiego papieru. Dokument spisany na papierze drzewnym o barwie kremowej, w jedną linię. Kartki nie są paginowane. Na pierwszej stronie atramentem wypisany jest tytuł księgi: *Kronika Szkoły Powszechnej w Kroszynie*, a ołówkiem dopisane: *woj. Nowogródzkie pow. Baranowicze*. Zasadniczy tekst rozpoczyna się na stronie 3, a kończy na 36 w połowie strony. Dalej do $\frac{1}{4}$ strony 37 tekst dopisany jest ołówkiem w 1945 roku. Do $\frac{1}{3}$ strony 14 pismo naniesione jest niebieskim atramentem, dalej do końca czarnym. U dołu na stronach: 11, 15-17, 21, 23 znajdują się ołówkowe dopiski. Pismo jest nierówne, lekko pochylone w prawo, dość czytelne. W połowie str. 15 przyklejona jest fotografia (140 x 88 mm) – *Oddz. VII Szkoły powsz. w Kroszynie w roku szkol. 1931/32*; na str. 21 także w połowie ukośnie naklejone są dwie fotografie (obie 83 x 56 mm) – *Sztandar Szkolny i Dzieci szkolne wraz ze sztandarem (1933 r.)*; Na str. 22 znajdują się dwie fotografie (139 x 88 mm): u góry – *Wycieczka w Baranowiczach 1933 r.*, na dole – *Oddz. VII rok szkolny 1932/1933 Kroszyn*; ostatnia fotografia (134 x 88 mm) przyklejona jest u dołu str. 25 – *Oddział VII Szkoły Powszechnej w Kroszynie w roku szkolnym 1933/34*. Do ostatniej zapisanej atramentem karty, u góry była przypięta biurowym spinaczem, teraz luzem, koperta (133 x 89 mm) adresowana do: *Kierownictwo Szkoły Powszechnej w Kroszynie* (ołówkiem: *dn.30/X-37r.*) oraz czerwona pieczętka nadawcy: *1 Batalion Junackich Hufców Pracy 2 Kompania*. Wewnątrz koperty znajduje się złożona kartka (206 x 124 mm) z maszynowym pismem: *Kompania 2-ga. 1. Baonu Pracy w Olsiewiczach; Olsiewicze, dnia 30 października 1937.; Oświadczenie. Tut. Kompania zobowiązuje się dobrowolnie do zakupienia i przesłania w najbliższym czasie Szkole powszechnej w Kroszynie: 1/jednej/mapy polit. Europy, 1/jednej/mapy Polski z uwzględnieniem województw, 1/jednej/mapy województwa nowogródzkiego, 1/jednego/kompletu siatkówki oraz ewent. kilka obrazów regionalnych.* – czerwona pieczętka: *Komendant Kompanii 2*; pismo maszynowe: */E. Wolf przewodnik J.H.P./* i podpis czarnym atramentem. W księdze znajduje się jeszcze luzem włożona drukowana broszura serii: *Biblioteka Oświaty i Wychowania pt.: Program nauki religii Rzymsko-Katolickiej w gimnazjach państwowych ogólnokształcących z polski językiem nauczania*. Wydana we Lwowie [1935].

Stan zachowania – 16 sierpnia 2016 roku.

Księga zachowana jest w bardzo dobrym stanie, zabrudzenia widoczne są na dolnych rogach zapisanych kart oraz kilka brązowych plamek w dolnych partiach stron: 20-21, 23-24. Pierwsza kartka oderwała się od bloku, odsłaniając 3 płócienne taśmy na których uszyto składki, jednakże mocno sklejona jest z wyklejką i nie powinna się oderwać. Na stronach 34-37 i kopercie u góry znajdują się odcisnięte rdzawe ślady po biurowym spinaczu. Papier okleinowy na brzegach (kantach) okładek jest przetarty, w niektórych miejscach tak mocno, że widać brązową teksturę.

Dokument zabezpieczony jest tekturową teczką.

(s. 1) TEKST: „Kronika Szkoły Powszechnej w Kroszynie, woj. Nowogródzkie, pow. Baranowicze”*

Szkoła powsz[eczna] w Kroszynie powstała w 1910 r. Szkoła mieściła się w budynku własnym. Budynek szkolny ludność wybudowała własnym kosztem. Plac, na którym stał budynek, wynosił 11 m szerokości i 33 m długości. Szkoła posiadała (3) trzy oddziały. W pierwszym roku nauczycielką była p. Maria Kobiakówna i uczyła do wojny światowej 1914 r. W czasie wojny szkoła się spaliła. Uruchomiono szkołę aż w 1920 r. i to w budynku wynajętym. Nauczycielką była Wacława Bukówna. W czasie wojny bolszewickiej znów nastąpiła przerwa, po której to szkołę otworzono. Uczyło już wtedy dwoje, a mianowicie p.p. W[acława] Bukówna i Janecki. W roku 1921 przybywa trzeci nauczyciel p. Bułygo ze Stołowicz. W 1922 r. W[acława] Bukówna, Bułygo i Niedźwiedzicka byli nauczycielami tut[ejszej] szkoły. W 1923 r. uczy tylko jedna stała nauczycielka p. Glińska.

Dnia 1 września 1924 roku Kierowniczką Szkoły Powszechnej w Kroszynie została mianowana p. Jadwiga Jewsiewicka. Nauczycielem tejże szkoły z dniem 1-go września 1924 r. został mianowany p[an] Józef Bereśniewicz.

W roku szkolnym 1924/25 do szkoły w Kroszynie uczęszczały dzieci z Kroszyna, Starego Dworu [odległego o 1.5 km], Przydatek [odległy o 1.5 km], Załuża i domków przy kolei, razem 122 dzieci. Szkoła miała 4 oddziały. W roku szkolnym 1925/26 w Starym Dworze została otwarta szkoła i dzieci ze Starego Dworu odeszły do swojej szkoły. W październiku tegoż roku została otwarta szkoła w Skarczewie, filia Kroszyna. Nauczycielką szkoły w Skarczewie została mianowana p. Maria Nazimowówna. W roku szkolnym 1925/26 uczęszczało do szkoły 134 dzieci. Szkoła w Kroszynie

* W tekście i w podpisach zachowano oryginalną pisownię.

miała (5) pięć oddziałów, a na filii w Skarczewie oddział tylko pierwszy (I). W roku szkolnym 1926/27 z polecenia pana inspektora oddziały V i VI zostały skreślone. Pozostało tylko w Kroszynie 4 oddziały. W szkole w Skarczewie został uruchomiony oddział II-gi. W bieżącym roku szkolnym szkoła w Olsiewiczach została przydzielona do Kroszyna. Z dniem 1 września 1926 r. kierownictwo Szkoły przyjął od p. Jadwigi Jewsiewickiej nauczyciel tejże szkoły p. Bereśniewicz Józef. Z dniem 1-go września została mianowana nauczycielką do Kroszyna p. Eufemia Janecka. Z dniem 10 listopada 1926 r. p. Eufemia Janecka z polecenia pana inspektora została przeniesiona do szkoły powszechnej w Podlesiejkach. W styczniu 1924 r. szkoła w Kroszynie dwa tygodnie była nieczynna z powodu epidemii odry. Dzieci ze wsi Olsiewicze do Kroszyna na naukę do szkoły całkiem nie uczęszczwały. W lutym 1927 roku została otwarta filia Kroszyna w Olsiewiczach. Nauczycielem do Olsiewicz został mianowany p. Jan Kępa z dniem 15-go stycznia 1927 roku. W Olsiewiczach zostały uruchomione 4 oddziały. Nauczycielka szkoły powszechnej w Kroszynie p. Jadwiga Bereśniewiczowa z dniem 1 lutego otrzymała urlop zdrowotny do końca roku szkolnego. Na czas choroby p. Jadwigi Bereśniewiczowej zastępował ją p. Bereśniewicz Józef. Z dniem 15-go lutego do połowy kwietnia szkoła w Olsiewiczach była nieczynna z powodu choroby nauczyciela p. Jana Kępy.

(-) Bereśniewicz Józef

W roku szkolnym 1927/28 p.o. kierownikiem szkoły powszechnej w Kroszynie był p. Józef Bereśniewicz. Jako siły pracowały p. Jadwiga Bereśniewiczowa w Kroszynie i p. Maria Nazimowa na filii w Skarczewie. Na filii w Olsiewiczach pracował p. Jan Kępa. Dzieci obowiązanych do uczęszczania w tut[ejszym] rejonie szkolnym było 166. Uczęszczało zaś 160. Oddziałów w Kroszynie było pięć. Na filii w Skarczewie trzy, a w Olsiewiczach cztery. Religii rz-kt[rzymski-katolickiej] w Kroszynie udzielał ks. dr Antoni Szyszko². Religii prawosławnej w Skarczewie ks. Ap. Czyrynowicz z Kołpienicy. W Olsiewiczach udzielał religii ks. M. Chiltow z Odachowszczyzny.

(-) Bereśniewicz Józef

² Ks. Szyszko Antoni – kapłan archidiecezji mohylewskiej, następnie diecezji mińskiej, a później pińskiej, urodzony 7 marca 1892 r. we wsi Duczicze, na terenie diecezji pińskiej. Seminarium duchowne ukończył w Petersburgu i tam 25 lipca 1918 r. przyjął święcenia kapłańskie. W czasie studiów seminaryjnych związał się z białoruskim ruchem narodowym i stał się fanatycznym zwolennikiem białoruskiego Kościoła na północno-wschodnich rubieżach II Rzeczypospolitej. Na początku lat 20. ubiegłego stulecia studiował prawo kanoniczne w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat. Po powrocie do kraju pracował w diecezji mińskiej, w jej części położonej w Polsce, jako proboszcz w Kroszynie koło Baranowicz (1925-1929), gdzie wybudował plebanię

Szkołę powszechną w Kroszynie objąłem w miesiącu styczniu 1928 r. od p. Bereśniewicza Józefa. Pełniłem zarazem obowiązki kierownika tejże szkoły. Jako siły pracowały p. Stefania Perzyłówna, która też w tut[ejszej] szkole zaczęła uczyć dopiero od stycznia 1928 roku. Na filii w Olsiewiczach na miejsce p. Jana Kępy została mianowana p. Irena Bortkiewiczówna. Urzędowanie swoje objęła w miesiącu styczniu 1928 roku. Na filii w Skarczewie pozostała p. Maria Nazimowa. Religii udzielał w Kroszynie ks. dr Antoni Szyszko, w Skarczewie ks. Ap. Czyrynowicz, w Olsiewiczach ks. M. Chiltow. Wójtem gminy był p. K. Pietkiewicz, który był przychylnie usposobiony do szkoły. Inspektorem szkolnym był p. K. Kotkowski³. Budynków rządowych szkoła nie posiada, mieści się zaś w prywatnych, tj. wynajętych na wiosce. Budynki te pozostawiały dużo do życzenia. Zaznaczyć muszę, iż poprzednik mój tym się bardzo nie przejmował. To też nic dziwnego, że szkoła była postawiona marnie, a szczególnie bardzo słaba frekwencja. Szczególnie zaś poderwany autorytet nauczyciela przez poprzednika kolegę, a zwłaszcza waśnie i kłótnie z miejscowym proboszczem ks. dr Antonim Szyszko. Wobec czego musiałem dużo położyć pracy, aby to dało się naprawić. I tak najpierw naprawiłem stosunki z księdzem. Od tego czasu nasz proboszcz zaczął uczęszczać na lekcję religii, czego przedtem nie czynił. Mając u siebie radio, zapraszał młodzież szkolną od czasu do czasu na wieczory do siebie. Przez co dziatwa szkolna dużo zyskała, gdyż miała możliwość zapoznać się przynajmniej częściowo z najnowszym naszym wynalazkiem. Trudniej nieco było z poprawieniem frekwencji, jednakowoż i to częściowo do końca roku dało się poprawić. Ludność miejscowa przyjęła

i zabudowania gospodarcze. Następnie proboszczował w parafii Kleszczele, które po szczegółowym określeniu granic diecezji w Rzeczypospolitej w 1925 roku należały do diecezji pińskiej. W 1934 roku, będąc bez stanowiska w diecezji (niby chory), mieszkał w Świsłoczy na terenie archidiecezji wileńskiej. Ze względu na swe bardzo radykalne poglądy i działania na rzecz narodowości białoruskiej, był w konflikcie z władzami kościelnymi i państwowymi. Aresztowany przez NKWD po 17 września 1939 r., został wywieziony łagru sowieckiego. Po uwolnieniu na mocy tzw. amnestii z 1941 roku dotarł do Armii Polskiej, organizowanej przez generała Władysława Andersa na terenie Związku Sowieckiego. Od 6 marca 1942 r. pełnił obowiązki kapelana ludności cywilnej w Samarkandzie w Uzbekistanie. Z Wojskiem Polskim opuścił ZSRR w 1942 roku. Gdzie przebywał w dalszych latach i kiedy przyjechał do Polski, nie wiadomo. Przebywał na terenie diecezji chełmińskiej, w domu księży emerytów w miejscowości Zamarte. Tam zmarł 6 marca 1970 r. R. Dzwonkowski, *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRR 1939-1988*, Lublin 2003, s. 580-581; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1933 i 1934*, Pińsk 1933, s. 190; Żurawski, s. 69.

³ Kotkowski K., inspektor szkolny (Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego) – powiat Baranowicze

mnie życzliwie, a przez to samo zaczęła lepiej posyłać dzieci do szkoły. I tak z końcem roku szkolnego na zapisanych 160 dzieci uczęszczało 160 dzieci. Styczeń.

Świtalski Józef

W dniu 3-go maja 1928 roku staraniem tutejszego nauczycielstwa został urządzony poranek o rocznicy 3-go maja.

Na poranek złożyły się:

- 1) Msza Święta,
- 2) Pogadanka o znaczeniu tego święta, którą wygłosił p. kierownik szkoły,
- 3) Deklamacje,
- 4) Śpiewy.

Na zakończenie została odśpiewana „Rota”⁴. Po obiedzie dziatwa szkolna udała się na plebanię, gdzie wysłuchała akademii nadawanej przez radio z Warszawy.

Dnia 22 maja 1928 roku odwiedził szkołę wojewoda [nowogródzki Zygmunt Beczkowicz]⁵ i starosta tutejszego⁶ powiatu <baranowickiego>⁷.

⁴ *Rota* (*Nie rzucim ziemi skąd nasz ród*) – patriotyczna pieśń do słów wiersza Marii Konopnickiej (1842-1910) dedykowany „ludowi śląskiemu”. Wiersz napisany w 1908 roku w Cieszynie i opublikowanego w tym roku w „Przodownicy”. Pełnił obok hymnu narodowego i pieśni *Boże coś Polskę* szczególnie ważną rolę w konsolidacji patriotycznej polskiego społeczeństwa. Wiersz był wyrazem oburzenia na prześladowania polskości w zaborze pruskim. Muzykę *Roty* skomponował Feliks Nowowiejski (1877-1946). Początkowo pieśń przeznaczona była dla krakowskich towarzystw „Sokołów”. Jej pierwsze publiczne wykonanie odbyło się dnia 15 lipca 1910 r. przez chórzystów z terenów objętych zaborami, pod dyrekcją kompozytora, w czasie uroczystości odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie, zorganizowanej na 500-lecie zwycięstwa w bitwie pod Grunwaldem. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości *Rota* konkurowała z *Mazurkiem Dąbrowskiego* do określenia jej mianem hymnu narodowego. *Encyklopedia Muzyki*, red. A. Chodkowski, Warszawa 1995, s. 772.

⁵ Beczkowicz Zygmunt, wojewoda nowogródzki od 24 września 1926 r. do 20 czerwca 1931 r.

⁶ Starostą powiatu Baranowicze był Jan Emeryk.

⁷ Powiat baranowicki – utworzony został 1 sierpnia 1919 r., ze stolicą w mieście Baranowicze. Podlegał pod Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. Należał do województwa nowogródzkiego II Rzeczypospolitej. W skład powiatu wchodziło 10 gmin i 2 miasta z części powiatów: słuckiego i nowogródzkiego. Z powiatu słuckiego pochodziły gminy: Howieczna, Łań, Kleck, Siniawka, Lachowicze, Niedźwiedzice; z powiatu nowogródzkiego: Mir, Żuchowicze, Horodziej, Czernichowo, Snów, Stołowicze, Nowa Mysz, Darewo, Jastrząb, Ostrów, Krzywoszyn. Dnia 1 kwietnia 1920 r. do powiatu baranowickiego przyłączono gminę Kruhowicze z powiatu słuckiego. Dnia 7 listopada 1920 r. pod Zarządem Terenów Przyfrontowych i Etapowych z powiatu wyłączono gminy: Łań, Sieniawka, Kleck, Snów, Howieczna, Horodziej, Mir i Żuchowicze, z których

Maj.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1927/28 został ukończony w tutejszej szkole dnia 28-go czerwca 1928. Na zakończenie roku zebrała się dziatwa i razem udaliśmy się na nabożeństwo, które odprawił ks. dr Antoni Szyszko. Po nabożeństwie udała się dziatwa do szkoły, gdzie zostały odczytane stopnie. Następnie kierownik szkoły wygłosił odpowiednią pogadankę. Po której to zebrana dziatwa odśpiewała „Rotę”, po czym wszyscy obecni udali się do domu.

Czerwiec.

Świtalski Józef

W roku szkolnym 1928/29 filie w Olsiewiczach i Skarczewie zostały skasowane, dzieci zaś obowiązane są chodzić do Kroszyna. Liczba dzieci obowiązanych do uczęszczania w bieżącym roku szkolnym jest 183. Kierownikiem szkoły jest p. Józef Świtalski.

Nauczyciele: 1) p. Mielczarek Józef, 2) p. Stefania Perzyłówna i p. Maria Krućkowa. Religii rzymskokatolickiej udziela ks. dr Antoni Szyszko. Oddziałów w b. r. szkolnym szkoła liczy sześć.

Wrzesień.

Świtalski Józef

W dniu 30-go października 1928 roku odbyła się w tutejszej szkole wizytacja przez pana wizytatora Glinickiego⁸ i pana inspektora J. Wójtowicza⁹.

Październik.

Świtalski Józef

W styczniu została otwarta filia w Skarczewie z powrotem, gdzie uruchomione zostały oddziały: I-szy, II-gi i III-ci. Nauczycielem tamtejszej szkoły została p[ani] Stefania Perzyłówna, która dotychczas pracowała w Kroszynie. Cztery oddziały chodzi do Kroszyna.

Styczeń 1929 roku.

Świtalski Józef

utworzono powiat nieświeski. Równocześnie gmina Kruhowicze przeszła do powiatu łunienickiego. J. Gierowska-Kałuża: *Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003, s. 445-472.

⁸ Glinicki, wizytator

⁹ Wójtowicz J., inspektor

W dniu 19-go marca jako w dzień imienin marszałka Józefa Piłsudskiego¹⁰ w tutejszej szkole została urządzona uroczysta akademія, na którą złożyło się:

- 1) Odczyt o marszałku Józefie Piłsudskim,
- 2) Deklamacje,
- 3) Śpiew,
- 4) Przedstawienie.

W przedstawieniu brali udział uczniowie tutejszej szkoły.

Marzec 1929 roku.

Świtalski Józef

W dniu 3-go maja 1929 roku staraniem tutejszego nauczycielstwa został urządzony poranek o rocznicy 3-go maja.

Na poranek złożyły się:

- 1) Msza Święta w tutejszym kościele odprawiona przez tutejszego proboszcza ks. dr Antoniego Szyszko,
- 2) Pogadanka o znaczeniu święta 3-go maja w szkole, którą wygłosił p. Józef Mielczarek,
- 3) Pogadanka o znaczeniu tego święta, dla starszych, którą wygłosił p. Świtalski Józef, kierownik tutejszej szkoły,
- 4) Deklamacje,
- 5) Śpiewy.

Na zakończenie została odśpiewana „Rota”.

maj.

Świtalski Józef

¹⁰ Piłsudski Józef Klemens (1867-1935) – polski działacz socjalistyczny i niepodległościowy, polityk. Urodził się w Zułowie na Wileńszczyźnie. Po odbyciu kary zesłania na Syberii (1892) rozpoczął działalność w Polskiej Partii Socjalistycznej. Opowiadał się za łączeniem haseł socjalistycznych z postulatami niepodległości Polski. Po ucieczce z aresztu zbiegł do Galicji, gdzie przygotowywał plany niepodległej insurekcji. W toczącym się polskim życiu politycznym sporze orientacyjnym Piłsudski zajmował stanowisko zdecydowanie antyrosyjskie, uważając Rosję za głównego wroga niepodległości Polski. Po uwolnieniu z więzienia w Magdeburgu przejął 14 listopada 1918 r. z rąk Rady Regencyjnej władzę, a 22 listopada 1918 r. objął stanowisko Tymczasowego Naczelnika Państwa, sprawując jednocześnie naczelne dowództwo sił zbrojnych. W lutym 1919 roku Sejm Ustawodawczy powierzył mu dalsze sprawowanie funkcji Naczelnika Państwa. Fiasko programu wschodniego (traktat ryski 1921) i uchwalona konstytucja marcowa 1921 roku ograniczyły jego kompetencje jako głowy państwa, głównie do reprezentacji. Dwukrotnie pełnił urząd premiera (1926-1928, 1930). Był twórcą rządów sanacyjnych w II Rzeczypospolitej, wprowadzonych w 1926 roku po przewrocie majowym. Był współzałożycielem Polskiej Partii Socjalistycznej. Zmarł w Warszawie. A. Garlicki, A. Garlicka, *Józef Piłsudski: życie i legenda*, Warszawa 1993.

Rok szkolny 1928/29 został zakończony w tutejszej szkole dnia 28-go czerwca 1929 roku. Na zakończenie zebrana dziatwa udała się na nabożeństwo, które odprawił ks. Jan Borodzicz. Po nabożeństwie udała się dziatwa do szkoły, gdzie nastąpiło uroczyste zakończenie roku i rozdanie świadectw. Następnie kierownik szkoły wygłosił odpowiednią pogadankę. Po której to zebrana dziatwa odśpiewała „Rotę”, po czym wszyscy obecni udali się do domu.

Czerwiec.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1929/30 został rozpoczęty dnia 1-go września 1929 roku o godzinie 8-iej rano nabożeństwem, które odprawił ks. Jan Borodzicz. W roku szkolnym 1929/30 filia w Skarczewie została uruchomiona z dniem 1-go września 1929 roku. Dzieci z Olsiewicz obowiązane są uczęszczać do Kroszyna, jak również ze Skarczewa oddziały IV-ty i V-ty. Liczba dzieci obowiązanych do uczęszczania do szkoły wynosi z całego rejonu szkolnego 210 dzieci.

Kierownikiem szkoły jest p. Józef Świtalski.

Nauczyciele:

- 1) p. Mielczarek Józef,
 - 2) p. Ujejska Jadwiga,
 - 3) p. Maria Krućkowa, która uczy na filii w Skarczewie.
- Religii rzymskokatolickiej udziela ks. Jan Borodzicz.

Oddziałów w bieżącym roku szkolnym szkoła liczy sześć. Na filii w Skarczewie jest I-szy i III-ci oddział.

Wrzesień.

Świtalski Józef

W styczniu 1930 roku odbyła się w tutejszej szkole wizytacja przez pana inspektora J. Wójtowicza.

Świtalski Józef

W dniu 19 marca jak w dzień imienin marszałka Józefa Piłsudskiego w tutejszej szkole została urządzona uroczysta akademія dla starszych wieczorem i poranek dla dziatwy szkolnej, jak również to samo w dniu 3-go maja 1930 roku.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1929/30 w tut[ejszej] szkole został zakończony dnia 28-go czerwca 1930 r. Na zakończenie złożyło się:

- 1) Uroczysta Msza Święta,

- 2) poranek szkolny i wystawa robót i rysunków uczni tutejszej szkoły.
Świtalski Józef

Rok szkolny 1930/31 został rozpoczęty dnia 3-go września 1930 roku o godz. 8-iej rano nabożeństwem, które odprawił ks. Jan Borodzicz. W roku szkolnym 1930/31 filia w Skarczewie została zamknięta, dzieci młodsze mają uczęszczać do nowopowstałej szkoły powszechnej w Zagórze, starsze do szkoły powszechnej w Kroszynie. Liczba dzieci obowiązanych do uczęszczania w b. r. szkolnym wynosi z całego rejonu szkolnego 230 dzieci. Oddziałów szkoła liczy siedem.

Kierownikiem jest p. J[ózef] Świtalski.

Nauczyciele: 1) p. J[ózef] Mielczarek 2) p. J[adwiga] Ujejska 3) Religii rz-kt. udziela ks. Jan Borodzicz. Prawosławnej psalmista z Odachowszczyzny Józef Nowik.

W bieżącym roku szkolnym z powodu braku miejsc 20-ścią dzieci z rocznika 1923 (7-miołatki) nie przyjęto. (Obowiązek szkolny został im odroczony do przyszłego roku szkolnego).

Świtalski Józef

W listopadzie (11 XI 1930) została urządzona w tutejszej szkole uroczysta akademie z racji święta „Odzyskania Niepodległości Państwa Polskiego”. Rano został zorganizowany poranek dla dzieci szkolnych, a wieczorem dla starszych. Po akademii rozpoczęła się zabawa taneczna, z której czysty dochód został przeznaczony na łódź podwodną.
listopad.

Świtalski Józef

W listopadzie 1930 roku została uruchomiona przy tutejszej szkole świetlica dla młodzieży starszej. Świetlica była czynna dwa razy w tygodniu, a mianowicie w sobotę i niedzielę. Uczęszczało do świetlicy przeszło 30-ści osób. W świetlicy odbywały się pogadanki z geografii, historii i rolnictwa, które to wygłaszali p. Józef Świtalski, p. Józef Mielczarek i ks. Jan Borodzicz proboszcz tut[ej]szej parafii. Świetliczanie korzystali z biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej¹¹, która była czynna raz w tygodniu t. j. w sobotę od godziny 17-iej do godz. 21-iej.

Świtalski Józef

¹¹ Polska Macierz Szkolna – nazwa kilku polskich stowarzyszeń oświatowych działających od końca XIX wieku na ziemiach polskich i na obczyźnie. Macierz Polska powołana została w 1882 roku we Lwowie, połączyła się w 1902 roku z fundacją im. T. Kościuszki, co pozwoliło na rozszerzenie form jej działalności. Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego powstała w 1886 roku, w celu wspomagania szkolnictwa

Wójtem tutejszej gminy był p. Jan Powiedajło, który był bardzo przychylnie usposobiony do szkoły, w dodatku pan Józef Świtalski zostaje radnym gminy, pracuje także w komisji szkolnej i rewizyjnej. Wobec czego dużo rzeczy udało się dostać do tutejszej szkoły, np. pomoce naukowe do fizyki, które z roku na rok się powiększały, zawdzięczając p. Józefowi Mielczarkowi nauczycielowi tutejszej szkoły.

Świtalski Józef

W czasie świąt Bożego Narodzenia w świetlicy przy tutejszej szkole został zorganizowany opłatek i choinka dla starszych, ta zaś zorganizowała dla dzieci choinkę i biednych obdarzyła podarkami.

Świtalski Józef

W dniu 19-go marca 1931 roku został urządzony w tutejszej szkole obchód imienin marszałka Józefa Piłsudskiego. Wieczorem zaś przedstawienie i zabawa taneczna.

Świtalski Józef

W dniu 3-go maja 1931 roku została urządzona uroczysta akademia. Rano dla dzieci szkolnych, wieczorem zaś dla starszych. W uroczystości wzięły udział miejscowe organizacje. Dzieci szkolne odegrały komediijkę pt. „3 Maj”, jak również odtańczyły „Krakowiaka” i tańce miejscowe.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1930/31 został ukończony dnia 27 czerwca [1930], a to z racji przyjazdu ks. biskupa¹², który w dniu 28-go czerwca dokonał

polskiego na Śląsku Cieszyńskim. Polska Macierz Szkolna powstała w 1905 roku w Warszawie. Celem jej było organizowanie i wspieranie szkół polskich różnych stopni, przede wszystkim ludowych oraz szerzenie czytelnictwa poprzez organizowanie sieci bibliotek stałych i wędrownych. Na taką działalność niechętnie patrzyły władze rosyjskie, stąd ostatecznie w grudniu 1907 roku zakazały jej działalności. Wznowiła swoją działalność w 1916 roku. Po odzyskaniu niepodległości największy nacisk kładła na walkę z analfabetyzmem oraz na rozwój czytelnictwa. W 1938 roku w ramach Macierzy funkcjonowały w Polsce 422 biblioteki stałe i 1964 wędrownie. Macierz była w pełni instytucją społeczną. Podstawową jej działalność finansowano z wyłącznie ze składek członkowskich i ofiarności społecznej. Polska Macierz Szkolna w Gdańsku, powstała w 1921 roku. Prowadziła działalność w obronie polskości, organizując m.in. ochronki, szkoły powszechne i średnie (zawodowe, gimnazjalne i licealne), kolonie letnie i pomoc materialną dla polskich dzieci. *Dzieło samopomocy narodowej: Polska Macierz Szkolna, 1905-1935*, zebrał Józef Stemler z przedmową Władysława Sołtana, Warszawa 1935.

¹² Biskupem w Pińsku był wówczas Kazimierz Bukraba (1885-1946), urodził się w Grodnie. Studia teologiczne rozpoczął w 1904 roku w seminarium duchownym w Petersburgu, ukończył w Innsbrucku. Świecenia kapłańskie przyjął w 1909 roku w Krakowie.

poświęcenia nowo wybudowanego kościoła. W uroczystości, jak również w spotkaniu księdza biskupa wzięła udział dziatwa szkolna wraz z nauczycielstwem. Wobec czego uroczyste zakończenie roku szkolnego odbyło się dnia 26-go czerwca 1931 roku. Uroczystość ta odbyła się w remizie strażackiej. Na program złożyło się: przemówienie p. Józefa Świtalskiego i p. Józefa Mielczarka zwrócone szczególnie do tych dzieci, które ukończyły 7-y oddział tutejszej szkoły, rozdanie świadectw, śpiewy, deklamacje, monologi i na końcu przedstawienie. Odbyła się również wystawa robót i rysunków uczniów tutejszej szkoły. Zaznaczyć trzeba, iż był to pierwszy siódmy oddział w tutejszej szkole, gdyż do tego czasu szkoła liczyła sześć oddziałów.

Świadectwo ukończenia siódmego oddziału otrzymali: 1) Wacław Bachar¹³, 2) Edward Jakubowski, 3) Maria Jakubowska, 4) Weronika Jakubowska, 5) Józef Harkawik, 6) Janina Jewsiewicka, 7) Bolesław Jewsiewicki, 8) Stanisława Łukaszewiczówna, 9) Zuzanna Łukaszewiczówna, 10) Zofia Sawoniewiczówna, 11) Jadwiga Wasilewska i Marian Stępień.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1931/32 rozpoczął się dnia 1 września 1931 roku jak zwykle nabożeństwem. Dzieci z całego rejonu szkolnego było 245, z czego 15 obowiązek odroczone, a to z braku miejsc. Kierownikiem szkoły jest p. Świtalski Józef. Nauczyciele: p. Józef Mielczarek, p. Henryka Kałkowska i p. Jadwiga Ujejska. Religii rzym-kt. udziela ks. Jan Borodnicz, prawosławnej psalmista Józef Nowik z Odachowszczyzny. Oddziałów szkoła liczy siedem.

Świtalski Józef

W październiku została uruchomiona przy tut[ejszej] szkole świetlica. Kierownikiem świetlicy został p. Józef Świtalski. Świetlica otrzymała

Jako neoprezbiter był wikariuszem w katedrze w Mińsku i prefektem szkół średnich. Od 1912 roku był rektorem kościoła św. Karola Boromeusza w Pińsku i prefektem tamtejszych szkół średnich. W czasie I wojny światowej był opiekunem i wychowawcą młodzieży. W 1919 roku został proboszczem w Nowogródku i dziekanem, od 1928 roku był proboszczem i dziekanem w Brześciu nad Bugiem. Dnia 10 sierpnia 1932 r. papież Pius XI mianował go biskupem pińskim. W 1934 roku ogłosił statuty synodu diecezjalnego. W następnych latach zwizytował kilkakrotnie diecezję, rozbudował sieć parafialną, utworzył 2 nowe dekanaty. Do pracy w diecezji sprowadził jezuitów, marianów, werbistów i urszulanki szare. Jako działacz charytatywny i oświatowy zakładał ochronki i przedszkola oraz popierał wydatnie macierz szkolną. W 1939 roku wyjechał do Lwowa, następnie do Warszawy. Zmarł w Łodzi. A. Petrani, *Bukraba Kazimierz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. II, Lublin 1995, kol. 1189, 1190.

¹³ Dopisane na dole ołówkiem: „Wacław Bachar 7 VII 1944 roku został zastrzelony przez Niemców”.

bibliotekę w liczbie 31 tomów. W roku bieżącym świetlica jest czynna co drugi dzień.

Świtalski Józef

W dniu 11 listopada 1931 r. jako w rocznicę „Odzyskania Niepodległości” została urządzona w remizie strażackiej uroczysta akademicka, jak również w miejscowej świetlicy.

Świtalski Józef

W dniu 27-go grudnia 1931 roku został urządzony opłatek w świetlicy przy szkole powszechnej w Kroszynie.

Z inicjatywy kierownika szkoły powszechnej w Kroszynie, a zarazem kierownika świetlicy p. Józefa Świtalskiego, zorganizowano w miejscowej świetlicy choinkę i wspólny opłatek, na którym byli obecni świetliczanie i wielu zaproszonych gości. Przy łamaniu się opłatkiem ks. proboszcz [Jan] Borodnicz złożył serdeczne życzenia wszystkim obecnym, życząc owocnej i wytrwałej pracy w tutejszej świetlicy. Z kolei przemówił kierownik świetlicy p. [Józef] Świtalski, zahaczając mimo woli o temat mądrej i oszczędnej gospodarki obecnego Rządu. Po przemówieniach odbyła się wspólna herbatka, do której podano wyborne ciastka sporządzone własnoręcznie przez młodzieńki świetliczanki. Wielce sympatyczny nastrój został spotęgowany licznymi niespodziankami, o których nie zapomnieli organizatorzy tej miłej uroczystości. Przybył tu również św. Mikołaj, który przyniósł z sobą cały kosz podarków, na których znowu można było zauważyć ślady pracowitych rączek naszych świetliczanek, wśród których głównymi pracowniczkami były znowu p.p.[=panie] Łukaszewiczówna i Banecka. Kilka godzin upłynęło w miłym nastroju, a kolędom i pastorałkom nie było końca. Zjawiła się również miejscowa kapela, przy dźwiękach której młodzież bawiła się ochoczo do białego rana. Również nie zapomniano i o najbiedniejszych, którym urządzono choinkę i wiele niespodzianek.

Świtalski Józef

13 lutego 1932 r. odbyła się w tutejszej szkole wizytacja przez pana inspektora B[altazara] Stawowego. Po wizytacji i na skutek polecenia pana inspektora sklepik szkolny został zmieniony na spółdzielnię „Przyszłość”.

Świtalski Józef

Dnia 9 marca 1932 r. zostało założone koło szkolne L.O.P.P.¹⁴ przy miejscowej szkole powszechnej. W skład koła L.O.P.P. weszło 56 członków.

¹⁴ Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej – paramilitarna polska organizacja powstała w 1928 roku z połączenia założonego w 1922 roku Towarzystwa Obrony

Zarząd koła stanowią: prezes Józef Fituch uczeń VII oddziału, sekretarz Janina Jewsiewicka uczennica VII oddziału i skarbnik Wanda Orłowska uczennica VII oddziału

Świtalski Józef

19-go marca 1932 r. został urządzony w tutejszej szkole obchód imienin Marszałka Józefa Piłsudskiego. Program był następujący: 18-go marca wieczorem okolicznościowe pogadanki w świetlicy tutejszej szkoły. 19-go marca Msza Święta rano, którą to odprawił ks. Jan Borodzicz, wygłaszając podniosłe kazanie. W czasie mszy św. śpiewały dzieci szkolne pod batutą p. Józefa Mielczarka, nauczyciela tutejszej szkoły. Po mszy św. dziatwa udała się do szkoły na akademię.

Porządek akademii:

- 1) śpiew (Marsz Pierwszej Brygady)¹⁵,

Przeciwgazowej i powołanej w 1923 roku Ligi Obrony Powietrznej Państwa. Zadaniem zjednoczonej organizacji było przygotowanie społeczeństwa polskiego do obrony przed nieprzyjacielskim lotnictwem i bronią chemiczną. Temu celowi miało służyć posiadanie dobrze rozbudowanego lotnictwa, kształcenie za granicą polskich lotników, otwarcie w Radomiu własnej szkoły pilotów i kilku szkół kształcących mechaników samolotowych, inicjowanie wśród młodzieży sportowych związków lotniczych – zwanych aeroklubami, popieranie rodzimego przemysłu chemicznego dostarczającego polskiej armii odpowiednich środków, uświadamianie społeczeństwa przed powietrznymi zagrożeniami chemicznymi oraz zaopatrywanie ludności w maski przeciwgazowe. Powyższe plany działania zwracały uwagę głównie na młodzież szkolną, by ją wychowywać w poczuciu praw i obowiązków obywatelskich. W połowie lat trzydziestych ubiegłego stulecia LOPP liczyła 1,5 miliona członków zrzeszonych w prawie 14 000 kół z budżetem prawie 7 milionów złotych. Te starania Ligi nie ograniczały się wyłącznie do profilaktyki na wypadek wojny. Naczelnym jej dezyderatem było propagowanie w społeczeństwie polskim pokoju i jego utrwalanie. Liga wspierała rozbudowę lotnisk, szkolenie mechaników lotniczych i pilotów, zakupy sprzętu lotniczego, promowała sport lotniczy, badania i rozwój konstrukcji lotniczych oraz promowała w polskim społeczeństwie zrozumienie dla rozwoju lotnictwa. Rozporządzeniem z 20 I 1934 roku Rada Ministrów uznała LOPP za stowarzyszenie wyższej użyteczności publicznej. X. S. J., *L.O.P.P. do polskiego duchowieństwa katolickiego*, Warszawa 1932, s. 18-26.

¹⁵ *My, Pierwsza Brygada (Legiony)* – pieśń I Brygady Legionów Polskich, dowodzonych przez Józefa Piłsudskiego. Znana jest również pod tytułem *Legiony to żołnierska nuta*. Istnieje kilka wersji tej pieśni. Prawdopodobnym jej autorem był kpt. Andrzej Brzuchal-Sikorski, od 1905 roku kapelmistrz orkiestry Kieleckiej Straży Ogniowej, a następnie orkiestry I Brygady Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego. On był pierwszym wykonawcą i aranżerem tego utworu. Dnia 10 września 1914 r. Andrzej Brzuchal-Sikorski z orkiestrą Kieleckiej Straży Ogniowej wstąpił w szeregi żołnierzy Józefa Piłsudskiego. Od tego czasu *Marsz Kielecki* towarzyszył strzelcom i legionistom. Słowa *Pierwszej Brygady*, do melodii *Marsza Kieleckiego*, powstawały żywiółowo, układane na kwaterach i w okopach. Pierwsza podstawowa wersja tekstu powstała latem 1917 roku. Autorem trzech pierwszych zwrotek był literat, pułkownik Andrzej

- 2) przemówienie (p. Józef Świtalski),
- 3) wiersz („Wódz” wygłosił J. Krućko uczeń VII oddz[iału]),
- 4) śpiew (Pieśń o wodzu miłym),
- 5) przemówienie (p. Józef Mielczarek),
- 6) śpiew (Hymn strzelców Piłsudskiego),
- 7) wiersz „Naczelnikowi” wygłosił Stanisław Łukaszewicz uczeń IV oddz[iału],
- 8) wiersz „Żołnierze jutro dzień święta” Józef Borkowski V oddz[iału],
- 9) śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”¹⁶,
- 10) wiersz „Na dzień Imienin Wodza Narodu” wygłosił Edmund Brugi IV oddz[iału],
- 11) Rota.

Wieczorem uroczysta akademia dla starszych. Po akademii przedstawienie pt. „Przebudzenie”. Tak zgodnie z nauczycielstwem obchodzili dzień 19-go marca 1932 roku dzieci szkolne i mieszkańcy miasteczka Kroszyn.

Świtalski Józef

Dnia 7-go kwietnia 1932 roku odbył się w tutejszej szkole egzamin praktyczny, który to składały tymczasowe nauczycielki tutejszej szkoły p. Henryka Kałkowska i p. Jadwiga Tomakowa. Egzamin obydwie panie zdały.

Komplet egzaminacyjny stanowili:

- 1) p. Stanisław Płocha – przewodniczący,
- 2) p. Baltazar Stawowy – inspektor szkolny,
- 3) p. Artemiusz Oniśkiewicz – kierownik szkoły.

Świtalski Józef

Dnia 3-go maja 1932 r. została urządzona uroczysta akademia. Rano dla dzieci szkolnych, wieczorem zaś dla starszych.

Program:

Hałaciński, a sześciu zwrotek – oficer legionów Tadeusz Biernacki. *My, Pierwsza Brygada* w latach powojennych uważana była przez żołnierzy Marszałka Piłsudskiego niemal za hymn państwowy. Dnia 14 sierpnia 2007 r. Minister Obrony Narodowej swym postanowieniem uznał marsz *My, Pierwsza Brygada* za pieśń reprezentacyjną Wojska Polskiego

¹⁶ *Jeszcze Polska nie zginęła* (Mazurek Dąbrowskiego) – polska pieśń patriotyczna z 1797 roku. Od 26 lutego 1927 r. oficjalny hymn państwowy Rzeczypospolitej Polskiej. Słowa hymnu – nazywanego *Pieśnią Legionów Polskich we Włoszech* napisał Józef Wybicki. Autor melodii opartej na motywach ludowego mazurka jest nieznanym. Pieśń powstała w mieście Reggio nell’Emilia w północnych Włoszech (ówcześnie w Republice Cisalpińskiej).

- 1) przemówienie, pieśni narodowe oraz wiersze: „Trzeci Maj” i „Święć się Maju Trzeci”.

Świtalski Józef

W dniu 23-go czerwca 1932 roku kierownik szkoły p. Świtalski Józef zorganizował wycieczkę do Zaosia¹⁷, w której wzięły udział dzieci tutejszej szkoły jak również i nauczycielstwo. Wycieczka bawiła w Zaosiu cały dzień, a urozmaicono ją deklamacjami i pieśniami narodowymi przed pomnikiem Adama Mickiewicza, gdzie również kierownik szkoły urządził pogadankę, w której skrócił historię młodości wieszczu narodu. Szybko przeleciał czas w ciągu dnia, wykorzystanego całkowicie z pożytkiem dla dziatwy szkolnej, która z pieśnią na ustach powracała do Kroszyna, unosząc z sobą pogłębiony zakres wiadomości z historii największego wieszczu – poety Adama Mickiewicza. Wycieczka urozmaicona zabawą i gramami na wolnym powietrzu, na długo pozostanie w pamięci Kroszyńskiej dziatwy szkolnej.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1931/32 został zakończony dnia 28-go czerwca 1932 roku.

Na program złożyło się:

- 1) Przemówienie p. Józefa Świtalskiego,
- 2) Śpiew,
- 3) Wiersze,
- 4) Rozdanie świadectw.

Odbyła się również wystawa robót i rysunków uczniów tutejszej szkoły.

Świadectwo ukończenia siódmego oddziału otrzymali:

1) Orłowska Wanda, 2) Jewsiewicka Janina, 3) Bankiewicz Wincenty, 4) Borysewicz Paweł, 5) Dołmat Bazyli, 6) Fituch Józef, 7) Krućko Jan, 8) Krućko Piotr.

¹⁷ Zaosie – miejscowość w powiecie baranowickim, gdzie w folwarku Mickiewiczów urodził się najprawdopodobniej poeta Adam Mickiewicz. Inni za miejsce urodzenia przyjmują Nowogródek. To upamiętnia obelisk i kamień z wrytą datą urodzin poety (24 grudnia 1798 r.), ustawiony w 1927 roku, a odnowiony w 1955 roku. Drewniane zabudowania folwarku zostały zniszczone podczas I wojny światowej. W 1996 roku, przed nadchodzącą 200. rocznicą urodzin poety, zrekonstruowano je. Odtworzono kryty strzechą dworek Mickiewiczów, oborę, stodołę, studnię z żurawiem i spichlerzyk, gdzie zwykł nocować Adam Mickiewicz, gdy odwiedzał tu krewnych Stypułkowskich, którzy w 1806 roku przejęli folwark po jego rodzicach. G. Rąkowski, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi*, Warszawa 1997, s. 279-280.



Fot. Nr 1. Oddział VII-my szkoły powszechnej w Kroszynie w roku szkolnym 1931/32. Pośrodku p. Świtalski Józef – p[e]łniący o[bowi]ązki kierownika tutejszej szkoły oraz p. Józef Mielczarek nauczyciel tutejszej szkoły¹⁸.

Rok szkolny 1932/33 rozpoczął się dnia 1-go września 1932 roku jak zwykle nabożeństwem. Dzieci z całego rejonu szkolnego było 230. Kierownikiem szkoły jest p. Świtalski Józef. Nauczyciel p. Józef Mielczarek. 2-óch sił nauczycielskich na 1-go września 1932 roku nie było. Wobec tego poszczególne oddziały chodziły do szkoły przez dzień. Oddziały tak jak i w zeszłym roku szkoła liczy 7, z których oddziały VI i VII-my uczą się razem, pozostałe każdy osobno. Religii rzym-kt. udziela ks. Borodzicz Jan. Liczba godzin religii rzymskokatolickiej tygodniowo wynosi 8-iem. Prawosławnej religii udziela psalmista z Odachowszczyzny p. Józef Nowik, w liczbie 6-eść godzin tygodniowo.

Świtalski Józef

Dnia 25 września 1932 roku odbyło się poświęcenie izby szkolnej w domu Piotra Kobiaka przy ulicy Kościelnej¹⁹. Izba ta jako że jest największa ma służyć także na świetlicę dla dorosłych. W poświęceniu wzięli udział:

1) księża przybyli z Bolszewji,

¹⁸ Dopisane na dole ołówkiem – opis zdjęcia: Stoi trzeci od góry Jan Jewsiewicki, który ożeniwszy się po wojnie z nauczycielką, córką sołtysa, którego wywieźli Sowieci na Sybir po wojnie i nie wrócił. Mają dwóch chłopców dorastających. Pierwszy od lewej siedzi Fituch – technik budowlany.

¹⁹ Dopisane na dole ołówkiem: Mylnie nazywa kronikarz ulica Kościelna – ona nazywa się Jurzdyka.

- 2) pan senator [Konstanty] Rdułtowski²⁰,
 - 3) wójt i sekretarz gminy Stołowicze,
 - 4) przedstawiciel starostwa p. Głębik,
 - 5) proboszcz miejscowy, ks. Borodzicz Jan,
 - 6) miejscowa ludność.
- Porządek dzienny:
Akt poświęcenia szkoły.
- 1) Powitanie przybyłych gości przez kierownika tutejszej szkoły p. Józefa Świtalskiego.
 - 2) Przemówienie księży przybyłych z Bolszewji,
 - 3) Przemówienie p. senatora [Konstantego] Rdułtowskiego i śpiew „Gdy po trzech latach z wojny powracałem”,
 - 4) Przemówienie p. Głębika i śpiew „Legiony”,
 - 5) Przemówienie miejscowego księdza proboszcza [Borodzicza Jana] i śpiew „Boże Coś Polskę” (2 strofki),
 - 6) Wolne wnioski,
 - 7) Zakończenie. Kierownik miejscowej szkoły dziękuje wszystkim obecnym za tak liczne przybycie i zebranie zamyka. Po czym odśpiewano „Rotę”.

Świtalski Józef

Dnia 7 października 1932 roku przybywa trzecia siła nauczycielska p. Antoni Rajter. Rozkład lekcji ulega zmianie. Wszystkie oddziały chodzą każdego dnia. Razem uczą się oddziały IV i V i VI+VII.

Świtalski Józef

²⁰ Konstanty Rdułtowski (1880-1953) – polski ziemianin, działacz społeczny, polityk, poseł na sejm i senator. Był związany z ruchem strzeleckim. W czasie I wojny światowej służył w Legionach Polskich. W latach 1919-1920 działał w Radzie Polskiej Ziemi Mińskiej. Był tam też prezesem Polskiej Macierzy Szkolnej Ziemi Mińskiej. Od 1923 roku był starostą w Baranowiczach. Został prezesem Towarzystwa Rolniczego Baranowickiego, prezesem Izby Rolniczej Nowogródzkiej, potem Wileńskiej. W latach 30. był prezesem oddziału Związku Legionistów Polskich w Turcji. Od 1934 roku – burmistrzem. Od 1928 roku był posłem na Sejm II kadencji (1928-1930). W 1934 roku został senatorem III kadencji (1930-1935) i ponownie został wybrany senatorem w IV kadencji (1935-1938). Dnia 4 października 1939 r. został aresztowany przez NKWD. Był więziony w Baranowiczach, Mińsku, przejściowo w Swierdłowsku. Skazany na 8 lat zsyłki i zesłany do Karabasu (Karaganda), Tałgaru koło Alma-Aty oraz do Jang-Jul, gdzie był komisarzem ewakuacyjnym Polaków z ZSRR. Przedostał się na Bliski Wschód, następnie do Wielkiej Brytanii. Po 1945 roku w korespondencji do Polski używał pseudonimu „Czernichowski”. Zmarł w Wielkiej Brytanii.

Dnia 12 X 1932 roku odbyło się nabożeństwo żałobne za duszę ś.p. Prezydentowej Marii Mościckiej²¹. W nabożeństwie wzięła udział dziatwa szkolna oraz miejscowa ludność. Po czym odbyły się pogadanki w szkole o życiu i działalności tej niestrudzonej bojowniczkii o sprawę Polski i narodu. Nabożeństwo żałobne odprawił ks. Borodzicz Jan, proboszcz tutejszej parafii.

Świtalski Józef

W dniu 11 listopada 1932 roku jako w rocznicę „Odzyskania Niepodległości państwa polskiego” został urządzony poranek szkolny dla dzieci i wieczorem w miejscowej świetlicy akademii dla starszych.

Program poranku szkolnego

- 1) śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”
- 2) przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa] o znaczeniu tego święta,
- 3) wiersz „Nike z pod Lwowa u grobu nieznanego żołnierza” (uczeń VI oddziału Borkowski Józef),
- 4) wiersz „Zmiana warty” (uczennica VII oddziału Pęksykówna Wanda),
- 5) „Rota”.

Świtalski Józef

Dnia 15-go listopada 1932 roku przybywa czwarta siła nauczycielska p. Maria Hawryłowiczówna. Od tego też czasu rozpoczęła się dopiero normalna nauka w szkole.

Świtalski Józef

Od świąt Bożego Narodzenia p. Antoni Rajter wraca do Baranowicz, a na jego miejsce przybył p. Zygmunt Barszczewski²², który został przeniesiony z powiatu Suwalskiego.

Świtalski Józef

Dnia 14 stycznia 1933 roku w tutejszej świetlicy została odegrana komedyjka pt. „Bolszewicy pod Warszawą”. Obecnych było 90 osób.

²¹ Mościcka Michalina z domu Czyżewska (1871-1932) – urodziła się w Klicach. Od 22 lutego 1892 r. jej mężem był Ignacy Mościcki, od 1926 roku prezydent II Rzeczypospolitej, który był jej kuzynem (syn brata matki). Odtąd była pierwszą damą. Z Ignacym miała pięcioro dzieci. Od 1930 roku odczuwała dolegliwości serca. Zmarła w Warszawie. Została pochowana na Warszawskich Powązkach.

²² Dopisane na dole ołówkiem: p. Zygmunt Barszczewski aresztowany 28 czerwca 1942 r. przez SD i rozstrzelany w Baranowiczach.

Dnia 20 lutego 1933 r. została odegrana komedycja pt. „Werbel domowy”. Obecnych było 80 osób.

Dnia 26 lutego 1933 roku został zorganizowany wieczór śmiechu, pieśni dla dzieci szkolnych tutejszej szkoły, na który złożyło się:

- 1) krótkie przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa] oraz jednego z uczniów,
- 2) przedstawienie pt. „Baba Jaga”,
- 3) wiersz „Śnieg pada” uczeń I oddziału,
- 4) muzyka na mandolinie, wykonana przez jednego z uczniów oddziału IV-go,
- 5) wiersz „Królewskie pączki” – uczeń II oddziału,
- 6) inscenizacja piosenki „Pognała wołki” w wykonaniu uczniów oddziałów III, IV, V i VI,
- 7) wiersz „Cieszy się tatulo” uczeń II oddziału,
- 8) wiersz „Muzyka” uczeń III oddziału,
- 9) muzyka na mandolinie „Kozaczek” uczeń IV oddziału,
- 10) wiersz „Urwis” uczeń IV oddziału,
- 11) wiersz „Pies i pszczoły” uczeń IV oddziału,
- 12) „Powrót taty” uczeń V oddziału,
- 13) inscenizacja „Dziad i baba” uczeń VI i VII oddziału,
- 14) muzyka na mandolinie „Walc”, „Polka” uczeń IV oddziału,
- 15) inscenizacja „A za lasem” uczniowie VI i VII oddziałów,
- 16) muzyka na mandolinie uczeń IV oddziału,
- 17) zabawy i gry towarzyskie,
- 18) „Rota”.

Świtalski Józef

Obchód imienin Marszałka Piłsudskiego w tutejszej szkole.

Dnia 18 III 1933 r. o godz. 9-tej uroczyste nabożeństwo, w którym wzięła udział dziatwa szkolna oraz dorośli. Nabożeństwo odprawił ks. dziekan Jan Borodzicz. Po nabożeństwie w miejscowej świetlicy odbył się poranek dla dzieci szkolnych.

Na który złożyło się:

- 1) Okolicznościowe przemówienie, które wygłosił kierownik szkoły p. Józef Świtalski,
- 2) Śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”,
- 3) Recytacja wierszy: „Na dzień 19-go marca” wygłosiła uczennica II oddziału
[wiersz] II-gi „Na dzień imienin Wodza Narodu” – uczeń V oddziału,

- [wiersz] III-ci „Legiony” wygłosił uczeń VII oddziału,
- 3) Chór szkolny odśpiewał „Marsz”,
 - 4) Muzyka na mandolinie uczeń IV oddziału odegrał wiązaną pieśń legionowych,
 - 5) Chór szkolny odśpiewał wiązaną pieśń legionowych,
 - 6) Komedyjka,
 - 7) Sprawozdanie z działalności spółdzielni uczniowskiej, które wygłosił uczeń VII oddziału,
 - 8) Inscenizacja piosenki „Z konia spadł ułan” uczeń V oddziału,
 - 9) „Rota”.

Wspomniany wyżej program odbył się na nowo zbudowanej scenie, która została wykonana wspólnymi siłami dziatwy szkolnej oraz świetliczan. Scena ta jest składana, tak że w kilka minut można ją złożyć i rozebrać, co się przyczyni w dużej mierze do urządzania częstszych przedstawień i uroczystości, tak z dziatwą szkolną, jak i z dorosłymi.

Wieczorem zaś dnia 18 III 1933 r. urządzono capstrzyk ochotniczej straży pożarnej oraz nowo zorganizowanego strzelca²³, gdzie do zebranych przemówił p. J[ózef] Mielczarek naucz[yciel] tut[ejszej] szkoły, jako prezes strzelca.

²³ Związek Strzelecki (popularnie nazywany „Strzelcem”) – paramilitarna organizacja społeczno-wychowawcza powstała w 1910 roku we Lwowie, działająca do 1914 roku, będąca podstawą budowania struktur wojskowych Legionów Polskich. Nazwę tę nosiła organizacja paramilitarna w okresie 1918-1939. Po I wojnie światowej powstał Związek Strzelecki, który nawiązywał do tradycji Związku Strzeleckiego z lat 1910-1914. Zrzeszał pozaszkolną, przedpoborową młodzież, głównie wiejską i rzemieślniczą. Prowadził działalność w zakresie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Podlegał Ministerstwu Spraw Wojskowych. Należał do Polskich Związków Sportowych. Ścisłe związany z obozem J. Piłsudskiego. Terytorialna struktura organizacyjna Związku odpowiadała wojskowo-administracyjnemu podziałowi państwa. Związek podzielony był na 3000 oddziałów w 141 obwodach należących do 15 okręgów. Prowadzono w jego ramach działalność oświatową: kursy podstawowe, kursy instruktorskie, pogadanki, odczyty, biblioteki i czytelnie. W 1928 roku istniało 70 chórów, 20 orkiestr, 16 domów ludowych z boiskami i 237 świetlic należących do związku. Organem prasowym Związku od 1919 roku był „Strzelec”.

Pierwsza Kampania Kadrowa – oddział piechoty, utworzony 3 VIII 1914 roku przez Józefa Piłsudskiego w Oleandrach powstała z połączenia członków i sympatyków „Strzelca” Związku Strzeleckiego, który powstał we Lwowie z inicjatywy Związku Walki Czynnej Polskich Drużyn Strzeleckich, organizacji niepodległościowej utworzonej przez: Mieczysława Norwid Neugebauera (1884-1954), komendanta Armii Polskiej, polskiej organizacji niepodległościowej, utworzonej we Lwowie z inicjatywy Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”.

Dnia 19 III 1933 roku w godzinach popołud[niowych] odbędzie się akademie dla starszych, której program będzie ten sam, jaki był dn. 18 III 1933 roku.

Świtalski Józef

Dnia 17 IV 1933 roku zostały odegrane komedyjki pt. „Baba Jaga” i „W noc czarów” oraz inscenizacje piosenek, jak również monologi. Obecnych było 50 osób. Czysty dochód przeznaczony na zakup szkolnego sztandaru.

Świtalski Józef

3-go maja 1933 roku został urządzony dla dzieci szkolnych poranek, na który złożyło się:

- 1) Przemówienie kierownika szkoły,
- 2) Śpiew „Trzeci Maj”,
- 3) Wiersz „Dzień 3-go maja” wygłosiła uczennica VII oddziału,
- 4) Śpiew „Wiązanka z chaty wiejskiej”,
- 5) Śpiew „Do czynu”,
- 6) Wiersz „Święć się maju trzeci” wygłosił uczeń IV oddziału,
- 7) „Rota”,
- 8) Nabożeństwo w tut[ejszym] kościele, które odprawił ks. Jan Borodnicz. Wieczorem odbyła się akademie dla starszych.

Świtalski Józef

Dnia 21 maja 1933 roku odbyło się poświęcenie sztandaru szkolnego. Na uroczystość przybyli: p. inspektor szkolny z małżonką, p. starosta [Jerzy] Neugebauer²⁴, p. generałowa Skotnicka²⁵ oraz licznie reprezentowany korpus oficerski garnizonu baranowickiego. Rodzicami chrzestnymi byli: p. starosta i pani inspektorowa, p. inspektor i p. generałowa.

Porządek uroczystości:

- 1) Nabożeństwo i poświęcenie sztandaru,
- 2) Defilada na rynku, którą przyjął p. starosta [Jerzy] Neugebauer,
- 3) Akademie w tutejszej]świątlicy,
- 4) Wbijanie gwoździ do sztandaru,
- 5) Śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”,

²⁴ Neugebauer Jerzy – starosta w Baranowiczach od 14 grudnia 1931 r. Był synem Józefa i Anzelmy Szalay, bratem Mieczysława, generała WP, inżyniera, ministra w II Rzeczypospolitej. Zmarł w 1969 roku.

²⁵ Calvas Stefania, żona generała Stanisława Grzmota-Skotnickiego (1894-1939) herbu Bogoria, pseudonim „Grzmot”, żołnierza Pierwszej Kompanii Kadrowej Józefa Piłsudskiego, generała brygady Wojska Polskiego.

- 6) Wiersz „Sztandar” – uczeń VI oddziału,
- 7) Wiersz „Cieszy się tatulo” – uczeń II oddziału,
- 8) Śpiew – wiązanka pieśni wiosennych,
- 9) Wiersz „O szkoło Polska” – uczeń V oddziału,
- 10) Przedstawienie „Śnieżka w 3 odsłonach”,
- 11) Inscenizacja piosenki pt. „Bajka”,
- 12) „Rota”.

Uroczystość zakończył kierownik szkoły p. Józef Świtalski, dziękując wszystkim za łaskawe przybycie, po czym udano się na wspólny obiad.

W czasie uroczystości kierownik szkoły otrzymał życzenia, nadesłane przez Zarząd Koła Związku Rezerwistów i Byłych Wojskowych²⁶ w Stołowiczach. Treść życzeń: (odpis)

Z okazji uroczystości poświęcenia sztandaru szkolnego, w imieniu Stołowickiego Koła Związku Rezerwistów i byłych Wojskowych, składamy najserdeczniejsze życzenia dalszej owocnej pracy na polu krzewienia oświaty i wychowania młodego pokolenia w duchu największego przywiązania i dbałości o całość i rozwój Najjaśniejszej Rzeczypospolitej.

Sekretarz (-) J. Tefliński

Prezes Koła (-) Piotr Karaś

Sztandar został zakupiony z dobrowolnych składek młodzieży szkolnej, i tak:

Klasa	I	-	zebrała	8	zł	60	gr
„	II	-	„	7	„	60	„
„	III	-	„	8	„	13	„
„	IV	-	„	5	„	59	„
„	V	-	„	5	„	18	„
„	VI	-	„	4	„	72	„
„	VII	-	„	3	„	32	„
			Razem	41	zł	94	gr

Reszta z dobrowolnych ofiar rodziców, jak również z urządzanych na ten cel przedstawień. Rada Gminna w Stołowiczach <przekazała> 10 zł 00 gr.

²⁶ Stowarzyszenie Rezerwistów i Byłych Wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej zostało powołane w 1926 roku. Celem było stworzenie „armii rezerwowej” i tym samym zwiększenie sił obronnych państwa. W 1932 roku nastąpiła zmiana nazwy Stowarzyszenia na Związek Rezerwistów i Byłych Wojskowych. Docelowo związek miał przybrać charakter organizacji, do której mieli należeć wszyscy rezerwiści. Związek dzielił się na 17 okręgów, te na 2877 kół, które zrzeszały około 240 tysięcy członków. Związek posiadał swój organ prasowy – „Naród i Wojsko”. Była to największa organizacja kombatancka w międzywojennej Polsce i wchodziła w skład Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny.



Fot. Nr 2. Sztandar szkolny²⁷



Fot. Nr 3. Dzieci szkolne wraz z sztandarem

²⁷ Dopisane na dole ołówkiem: Powyższy sztandar znajduje się w klasztorze w Botowie, pow. Mława. Drzewce spłonęło w pożarze w 1944 roku.

Dnia 11-go czerwca 1933 roku odbyła się wycieczka do Baranowicz²⁸. Uczniowie zwiedzili centralną pracownię w Baranowiczach oraz muzeum. Wycieczką kierował p. Mielczarek Józef, nauczyciel tutejszej szkoły. W wycieczce wzięło udział 34-ro dzieci.



Fot. Nr 4. Wycieczka uczni tut[ajszej] szkoły w Baranowiczach dnia 11 VI 1933 r. W środku Józef Świtalski, kierownik szkoły

Rok szkolny 1932/33 został zakończony dnia 14 czerwca 1933 roku.

Na program złożyło się:

- 1) Nabożeństwo,
- 2) Akademia w szkole,
 - a) Przemówienie kierownika szkoły p. Józefa Świtalskiego,
 - b) Śpiew „Do czynu”,
 - c) Wiersz „Pożegnanie szkoły” uczeń I oddziału,
 - d) Wiersz „Co ja umiem” uczeń II oddziału,
 - e) Śpiew „Cichy bór”,
 - f) „Przygoda nieuka” uczeń III oddziału,
 - g) „Pożegnanie szkoły” uczeń IV oddziału,
 - i) Wiązanka wiosenna (śpiew)

²⁸ Baranowicze – miasto i siedziba powiatu baranowickiego, w województwie nowogródzkim. Wybudowanie pod koniec XIX wieku linii kolejowych Mińsk-Moskwa i Wilno-Równe przeprowadzonych przez tę miejscowość doprowadziło do gospodarczego ożywienia wioski, liczącej 4 tysiące mieszkańców. W 1919 roku nadano prawa miejskie Baranowiczom. W okresie międzywojennym były ważnym ośrodkiem gospodarczym II Rzeczypospolitej, największym miastem województwa nowogródzkiego, siedzibą Garnizonu Baranowicze i oddziału Korpusu Ochrony Pogranicza

- j) wiersz „Jaś nieuk” uczeń V oddziału,
- h) Wiersz „Boćki nieuki” uczeń VI oddziału,
- m) Śpiew „Żegnamy Cię szkoło”,
- n) Przedstawienie,
- l) Rozdanie świadectw,
- k) „Rota”.

Świadectwo ukończenia siódmego oddziału otrzymali:

1) Borysewicz Paweł, 2) Borysewicz Włodzimierz, 3) Fituch Władysław, 4) Jakubowski Kazimierz, 5) Jewsiewicki Jan, 6) Krućkówna Maria, 7) Łukaszewicz Kazimierz, 8) Łukaszewicz Stanisław, 9) Romanowski Michał, 10) Pęksykówna Wanda, 11) Barszczewska Irena, 12) Sobkówna Julia.



Fot. Nr 5. Oddział VII-my szkoły powszechnej w Kroszynie 1932/1933. Pośrodku kierownik szkoły p. Józef Świtalski, z jednej i drugiej strony nauczyciele tutejszej szkoły w roku szkolnym 1932/33²⁹

Rok szkolny 1933/34 rozpoczął się dnia 21-go sierpnia 1933 roku, jak zwykle nabożeństwem. Dzieci z całego rejonu szkolnego obowiązanych do uczęszczania 224. Kierownikiem szkoły jest p. Świtalski Józef. Nauczyciele: p. Z[ygmunt] Barszczewski i p. Maria Hawryłowiczówna.

Stopień organizacyjny szkoły został zmieniony z 4 kl[as] na 3 kl[asy] Wobec czego p. Józef Mielczarek został przeniesiony do innej szkoły. Oddz[iały] tak jak i w zeszłym roku szkoła liczy 7, z których oddz[iały] IV i V uczą się razem, oraz VI i VII-my uczą się razem, pozostałe każdy osobno.

²⁹ Dopisane na dole ołówkiem – opis zdjęcia: 1. Irena Barszczewska – dr Nauk Historycznych; 2. Zygmunta Barszczewski – nauczyciel.

Religii rzym-kt. udziela ks. Borodzicz Jan. Liczba godzin religii rzym-kt. wynosi 8 tygodniowo. Prawosławnej religii udziela psalmista z Odachowszczyzny³⁰ p. Józef Nowik, w liczbie 6 godzin tygodniowo. Sal wynajętych trzy – jedna przy ul. Kościelnej u Piotra Kobiaka, której powierzchnia wynosi 54 m², druga u Józefa Januszkiewicza przy ul. Nadrzecznej, powierzchnia 40 m², trzecia u Stanisława Turko przy ul. Rynek – powierzchnia 29 m².

Wójtem gminy jest p. Piotr Karaś, który dla szkoły jest ustosunkowany przychylnie, dzięki temu szkoła została powiększona w inwentarz szkolny. Trzeba zaznaczyć, iż cała Rada gminna dba o szkolnictwo w swojej gminie, może dlatego, iż jest w niej z terenu gminy 2 nauczycieli, między innymi i kierownik tut[ejszej] szkoły p. Józef Świtalski.

Świtalski Józef

Dnia 17-go października 1933 roku dokonał inspekcji sanitarnej szkoły i badania zdrowia dzieci dr Komaj-Tołoczkowa, lekarz objazdowy.

Świtalski Józef

Dnia 11-go listopada 1933 roku, jako w rocznicę „Odzyskania Niepodległości Państwa Polskiego” został urządzony poranek szkolny.

Porządek następujący:

- 1) Przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa],
- 2) Śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”,
- 3) Wiersz – uczeń IV kl.,
- 4) Inscenizacja „Jakie to święto” w wykonaniu uczeń kl. IV,
- 5) Przedstawienie „W noc zimową”,
- 6) Śpiew „Święta miłości kochanej Ojczyzny”,
- 7) Wiersz „W listopadowy wieczór” – uczeń kl. VII,
- 8) Śpiew „Złamane berło” i „Wojacy maszerują”,
- 9) „Rota”.

Wieczorem odbyła się akademie dla starszych w świetlicy powszechnej.

Świtalski Józef

21-go grudnia 1933 roku został urządzony opłatek i choinka w tu-tejszej szkole. Opłatek urządziła żeńska drużyna harcerska istniejąca przy tu-tejszej szkole. Na program złożyło się:

- 1) Opłatek i wspólna wieczerza,
- 2) Choinka,
- 3) Śpiewanie kolęd i pieśni harcerskich,

³⁰ Miejscowość Odachowszczyzna należała do parafii Darewo, w dekanacie Baranowicze.

- 4) Św. Mikołaj,
- 5) Gry i zabawy.

Świtalski Józef

31-go grudnia 1933 roku została urządzona choinka dla biednej działwy tutejszej szkoły, na którą złożyły się 1) kolędy, gry i zabawy oraz przedstawienie pt. „Jaś i Małgosia”.

Świtalski Józef

Dnia 1-go stycznia 1934 roku została uruchomiona Spółdzielnia Spożywców „Promień” w Kroszynie. Spółdzielnia została uruchomiona staraniem zespołu tutejszej świetlicy.

Porządek uroczystości

- 1) Podniosłe przemówienie kierownika świetlicy p. Józefa Świtalskiego,
- 2) Poważne nakreślenie zakresu działalności i użyteczności spółdzielni oraz przecięcie wstęgi przez p. senatora [Konstatnego] Rdułtowskiego,
- 3) Przemówienie ks. [Jana] Borodzicza i p. Głębika – prezesa zarządu spółdzielni.

Porządek dzienny zakończenia roku szkolnego.

- 1) Śpiew – „Szybko jaskółeczka”,
- 2) Wiersz – „Głos”, uczeń kl. V,
- 3) Śpiew – „Wilja”,
- 4) Wiersz – „Pożegnanie szkoły”, uczeń kl. IV,
- 5) Śpiew – „Raz dwa”,
- 6) Wiersz – „Bieda z atramentem”, uczeń kl. I,
- 7) Śpiew – „Oj ziemio”,
- 8) Wiersz – „Przed wakacjami”, uczeń kl. IV,
- 9) Śpiew – „Raduje się serce”,
- 10) Śpiew – „Wakacje”,
- 11) Pogadanka – odczytanie stopni i promocji do następnych klas,
- 12) „Rota”.

Świadectwo ukończenia siódmego oddziału otrzymali:

- 1) Borkowski Józef, 2) Barszczewska Aleksandra, 3) Fituchówna Maria, 4) Jakżyk Leon, 5) Jewsiewicki Józef, 6) Kałucka Regina, 7) Nieczajówna Anna, 8) Orłowski Fryderyk.



Fot. Nr 6. Oddział siódmy szkoły powszechnej w Kroszynie w roku szkolnym 1933/34. Pośrodku wychowawca oddziału p. Zygmunt Barszczewski.

Rok szkolny 1934/35 rozpoczął się dnia 20-go sierpnia 1934 rku, jak zwykle nabożeństwem. Po nabożeństwie dziatwa udała się do klas na lekcje. Lekcji w tym dniu było po 2-e w każdej klasie.

Dzieci z całego rejonu obowiązanych do uczęszczania 208. Uczęszcza 169, reszcie tj. 39-ciu dzieciom obowiązek szkolny odroczono.

Kierownikiem jest p. Józef Świtalski. Nauczyciele: p. Z[ygmun]t Barszczewski i p. Maria Hawryłowiczówna. Religii rzymskokatolickiej udziela ks. Jan Borodzicz, prawosławnej psalmista Nowik Józef z Oda-chowszczyzny.

Klas szkoła w r. szkolnym liczy sześć.

Klasy I-sza, II-go, III-cia i IV-ta uczą się osobno, klasy V-ta i VI-ta razem. Sal wynajętych trzy. Jedna u Piotra Kobiaka przy ulicy Kościelnej, druga u Józefa Januszkiewicza przy ul. Nadrzecznej i trzecia u Stanisława Turko przy ul. Rynkowej.

W sali Nr 1 (Kobiaka) uczy się klasa V i VI, razem 49 dzieci, w sali Nr 2 (Januszkiewicza) uczą się klasy II-ga i III-cia, razem 82 dzieci, w sali Nr 3 (Turka) uczą się kl. I-sza i IV-ta, razem 74 dzieci.

Razem w całej szkole uczy się w b. r. szk. 205 dzieci, w tej liczbie 36 dzieci spoza rejonu szkolnego. Spoza rejonu szkolnego uczęszczają dzieci z Dąbrowny, Tocina, Skarczewa i Starego Dworu.

Nauka odbywa się na dwie zmiany. Pierwsza zmiana kl. I-sza, III-ga i V-ta+VI-ta, na drugiej zmianie kl. II-ga i IV-ta. Z organizacji szkolnych czynne są: 1) drużyna harcerska żeńska, 2) szkolne koło L. O. P. P, 3) Spółdzielnia uczniowska.

Świtalski Józef

W dniu 14-go października staraniem drużyny harcerskiej żeńskiej zostało urządzone przedstawienie pt. „Dwie Marysie”. Ponadto inscenizacja piosenki z obozu harcerskiego,

- 2) inscenizacja wiersza „Na grzyby”,
- 3) monolog „Wicus Trzepałkiewicz”,
- 4) piosenki w wykonaniu chóru szkolnego,

Czysty dochód przeznaczono na Towarzystwo Popierania Budowy Szkół Powszechnych³¹.

Świtalski Józef

Dzieci z Kroszyna dla niemowląt żłobka w Baranowiczach.

Chcąc pomóc kierownictwu „Żłobka” w prowadzeniu tak ważnej placówki, delegacja dzieci z p. Józefem Świtalskim, kierownikiem Szkoły Powszechnej w Kroszynie w dniu 21 października 1934 roku zawiozła niżej podane warzywa, które zostały wyhodowane przez dzieci w ogródku szkolnym jak:

buraków pastewnych wraz z cukrowymi	40	kg
buraków ćwikłowych	60	kg
brukwi	20	kg
marchwi	58	kg
kapusty	50	kg
kalarepy	12	kg
dynie	24	kg
pietruszka z zielenią	14	kg
ziemniaków	140	kg
Razem	418	kg

Ponadto 10 główek czosnku.

³¹ Towarzystwo Popierania Budowy Szkół Powszechnych, powołane zostało w pierwszej połowie 1933 roku w celu gromadzenia funduszy, które następnie miały zostać obrócone w nieoprocentowane 20-letnie pożyczki, udzielane gminom na budownictwo szkolne w wysokości 25% kosztów budowy. Przewodniczenie towarzystwa objął Władysław Raczkiewicz, ówczesny marszałek senatu i późniejszy Prezydent RP na emigracji. W 1935 roku towarzystwo zostało wpisane do rejestru stowarzyszeń wyższej użyteczności. *Statut Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych*, Warszawa 1933.

Czyn ten dziatwy Kroszyńskiej zasługuje na uznanie.

Świtalski Józef

Dnia 31 X 34 r. został zorganizowany przez członków Spółdzielni Uczniowskiej tutejszej szkoły poranek oszczędnościowy.

Program następujący:

- 1) Śpiew – „Już dosyć zabawy”,
- 2) Wiersz – „Pieśń o oszczędności”,
- 3) Sprawozdanie z działalności Spółdzielni Uczniowskiej, które złożył prezes,
- 4) Wiersz – „Skarbonka” uczeń kl. VI,
- 5) Śpiew – „Do czynu wszyscy wraz”,
- 6) Szarada,
- 7) Przemówienie p. kierownika tutejszej szkoły [Świtalskiego Józefa].

Świtalski Józef

Dnia 11 XI 34 roku został zorganizowany poranek dla dziatwy szkolnej i wieczorem akademii dla starszych.

Świtalski Józef

Dnia 21 XII 34 r. odbyła się wigilia harcerska.

Porządek dnia:

Od 5 po południu było przygotowywanie klasy na przyjęcie gości z Baranowicz.

O godz. 7.30 składanie III harcerskiego. Złożyło 8 druhow.

Godzina 9.00 kolacja i życzenia.

Od godz. 11-12 gry i zabawy przy choince.

Świtalski Józef

Dnia 27 I 1935 r. odbyło się w tutejszej szkole przedstawienie pt. „Krwawy styczeń” i „Kalosze”. Obecnych było 98 osób. Czysty dochód przeznaczony został na Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych.

Świtalski Józef

W czasie od 23 lutego 1935 r. do 28 II 1935 roku odbył się tydzień książki. W tygodniu tym przeprowadzono kilka pogadanek na temat „Biblioteki szkolne”, oraz dokonano zbiórek na zakup książek.

Ze zbiórek uzyskano 6 zł 50 gr. Ponadto nauczyciel tutejszej szkoły ofiarował do biblioteki szkolnej 2 książki.

Za zebrane pieniądze kupiono do biblioteki szkolnej 6 książek.
Świtalski Józef

Dnia 19-go marca 1935 roku urządzono w tutejszej szkole obchód imienin p. marszałka Józefa Piłsudskiego.

Porządek dzienny:

Dnia 18-go dekoracja sal szkolnych, wieczorem zbiórka tutejszej ochotniczej straży na rynku, oraz odpowiednie pogadanki w świetlicy.

Dnia 19-go nabożeństwo w tutejszym kościele, oraz akademie w szkole.

Porządek dzienny:

- 1) Przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa],
- 2) Wiersze „Czy znacie” i „W święto” wygłoszone przez uczni kl. III,
- 3) Śpiew „Legiony to”,
- 4) Wiersze „Marszałek Piłsudski” i „Imieniny Marszałka” uczniowie kl. V i VI,
- 5) Przedstawienie pt. „Komendantowi Cześć”,
- 6) Przemówienie p. Z[ygmunta] Barszczewskiego,
- 7) Wiersz „Na imieniny p. Marszałka” uczeń kl. V,
- 8) Inscenizacja piosenki „A nasz p. Marszałek”,
- 9) Wiersz „Pieśń o Piłsudskim” uczeń kl. V,
- 10) Inscenizacja piosenki „Nasza artyleria”,
- 11) Wiersz „Wódz” – uczeń kl. V,
- 12) Inscenizacja „Małe żołnierzyki”,
- 13) Śpiew „Przybyli Ułani”,
- 14) „Rota”.

W dniu 3-go maja 1935 roku został urządzony w tutejszej szkole poranek jako w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3-go Maja.

Porządek dzienny:

- 1) nabożeństwo w tutejszym kościele,
- 2) akademie w szkole:
 - a) śpiew – „Witaj dniu 3 Maja”,
 - b) wiersz – „3 Maj – uczeń kl. VI,
 - c) inscenizacja piosenki „Czem dzieci będą”,
 - d) wiersz – „Święć się maju trzeci”,
 - e) śpiew – „Złamane berło”,
 - f) przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa],
 - g) wiersz – „Modlitwa” uczeń kl. III,
 - i) śpiew – „Raz dwa chłopcy w gaj”,

j) „Rota”.

Świtalski Józef

Dnia 14-go maja 1935 r. odbyło się żałobne nabożeństwo za duszę ś. p. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Po nabożeństwie przed zgromadzoną liczną ludnością odczytano „Orędzie Prezydenta Rzeczypospolitej”.

Świtalski Józef

Dnia 18-go maja 1935 roku odbyło się żałobne nabożeństwo za duszę ś. p. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Po nabożeństwie odbyła się żałobna akademія.

Porządek dzienny:

- 1) odczytanie przemówień Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [Wacława Jędrzejewicza] oraz Kuratora Szkolnego Wileńskiego [Bogumiła Zwolskiego],
- 2) wiersz – „Rapsod żałobny” uczeń kl. V,
- 3) śpiew – „Ciemnym borem nad wieczorem”,
- 4) wiersz – „Przysięga” uczeń kl. V,
- 5) śpiew – „Marsz”,
- 6) przemówienie p. Z[ygmunta] Barszczewskiego,
- 7) wiersz – „Piłsudski” uczeń kl. VI,
- 8) wiersz – „Serce Komendanta” uczeń kl. V,
- 9) przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa],
- 10) „Rota”.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1934/35 został zakończony dnia 15-go czerwca b. r. Dzieci do końca roku szkolnego uczęszczało 203. Ukończyło szkołę 5 jako rocznik drugi szóstego oddziału. Pozostało na drugi rok w całej szkole 43.

Porządek dzienny zakończenia roku szkolnego.

- 1) Nabożeństwo w tutejszym kościele,
- 2) Poranek szkolny,
- 3) Odczytanie stopni i promocji do następnych klas,
- 4) „Rota”.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1935/36 rozpoczął się dnia 3-go września 1935 roku. W b. r. szkolnym szkoła tutejsza liczy tylko 4 oddziały. Stopień szkoły został zmniejszony z 3 klasowej na jednoklasową. Skutkiem czego 36 dzieci zostało poza szkołą.

W b. r. szkolnym dzieci uczęszcza 95, nauczycielem jest p. Józef Świtalski. Religii rzym-kt. udziela ks. Borodnicz Jan. Szkoła mieści się w budynku wynajętym u Piotra Kobiaka, przy ul. Kościelnej. Dzieci uczą się na dwie zmiany: I-sza to oddziały III i IV od godz. 8 do 11 rano i druga oddziały I i II od godz. 11 do 14.10. Spoza rejonu szkolnego uczęszczają dzieci z Dąbrowny i Tocina.

Świtalski Józef

Dnia 11 XI 1935 roku został zorganizowany poranek dla dziatwy szkolnej i starszych.

Porządek dzienny.

- 1) Nabożeństwo w tutejszym kościele,
- 2) Akademia w szkole,
 - a) Przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa],
 - b) Wiersze: „W dniu Niepodległości”, „Pacholę na polu bitwy”, „Na wojence”,
- 3) „Rota”.

Następnie dzieci słuchały radia do godziny 12. Nadawane były piosenki legionowe, nabożeństwo z katedry św. Jana w Warszawie oraz defilada z Pola Mokotowskiego w Warszawie.

Świtalski Józef

Od dnia 22 I 36 r. do 15 II 1936 roku szkoła była zamknięta z powodu panującego tyfusu w tutejszej miejscowości.

Świtalski Józef

19 III 1936 roku odbyło się nabożeństwo żałobne za duszę ś. p. marszałka Józefa Piłsudskiego oraz przez radio dzieci wysłuchały przemówienia p. Prezydenta.

Świtalski Józef

12 V 1936 roku akademia żałobna jako rocznica śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego.

Porządek dzienny:

Nabożeństwo

1. Śpiew „To nieprawda, że Ciebie już nie ma”,
2. Recytacja zespołowa „Marszałku”,
3. Śpiew „Brygada”,
4. Pogadanka o życiu Marszałka,
5. Wiersze: „Do Wilna” i „Ślubowanie”,

6. Śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”.

Świtalski Józef

Dnia 3 VI 1936 roku odbyło się w tutejszym kościele nabożeństwo z racji 10-lecia sprawowania najzaszczytniejszego urzędu Pierwszego Obywatela Rzeczypospolitej p. Prezydenta Ignacego Mościckiego³².

Na poranek w szkole złożyło się: przemówienie kierownika szkoły [Świtalskiego Józefa], wiersze pt. „Pan Prezydent” i „Czuwaj” oraz śpiew „Jeszcze Polska nie zginęła”.

Świtalski Józef

Zakończenie roku szkolnego 1935/36 odbyło się dnia 20 czerwca 1936 roku. Dzieci do końca roku szkolnego uczęszczało 91.

Porządek dzienny zakończenia roku szkolnego:

1. Nabożeństwo w tutejszym kościele;
2. Poranek szkolny, na który złożyło się: przemówienie kierownika szkoły, wiersze – wygłoszone przez dzieci klasy III i IV oraz śpiew;
3. Odczytanie stopni i rozdanie świadectw.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1936/37 rozpoczął się 3-go września 1936 roku. Szkoła posiada 4 oddziały. Dzieci uczęszcza 104, zostało poza szkołą 20 dzieci.

Nauczycielem jest p. Józef Świtalski. Religii rzym-kt. udziela ks. Borodicz Jan i prawosławnej diakon z Odachowszczyzny Nowik Józef. Szkoła mieści się w budynku wynajętym u Piotra Kobiaka przy ul. Kościelnej. Dzieci uczą się na dwie zmiany: I-sza to oddziały III i IV od godz. 8 do 11 rano i druga oddziały I i II od godz. 11.00 do 14.00.

Świtalski Józef

³² Mościcki Ignacy (1867-1946) – polski polityk i chemik, naukowiec, wynalazca, budowniczy polskiego przemysłu chemicznego. Urodził się w Mierzanowie. Początkowo związany był z ruchem socjalistycznym. W latach 1912-1922 był profesorem Politechniki Lwowskiej. Jest autorem nowatorskiej metody pozyskiwania kwasu azotowego z powietrza. W 1925 roku wybrany na rektora Politechniki Lwowskiej. W latach 1925-1926 był profesorem Politechniki Warszawskiej. W 1926 roku wybrany został na prezydenta Polski, a w 1933 roku został wybrany na II kadencję. Związany był z obozem sanacyjnym Józefa Piłsudskiego. W 1930 roku był inicjatorem budowy m.in. wielkiego kombinatu chemicznego w Mościcach pod Tarnowem. Po wybuchu II wojny światowej znalazł się w Rumunii, gdzie został internowany. Dnia 30 września 1939 r. zrezygnował z prezydentury. W grudniu 1939 roku przeniósł się do Szwajcarii, gdzie przebywał do śmierci w 1946 roku w Versoix. Doczesne szczątki Mościckiego sprowadzone zostały w 1993 roku do Polski i spoczęły w bazylice archikatedralnej św. Jana Chrzciciela w Warszawie. A. Chojnowski, P. Wróbel, *Prezydenci i premierzy Rzeczypospolitej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.

Dnia 11 XI 36 roku jako w 18-tą rocznicę Odzyskania Niepodległości Państwa Polskiego – został zorganizowany poranek dla dziatwy szkolnej i starszych.

Świtalski Józef

Dnia 19 III 1937 roku odbyło się w tutejszym kościele nabożeństwo za duszę Wielkiego Budowniczego Polski [marszałka Józefa Piłsudskiego].

Świtalski Józef

Dnia 3-go maja 1937 roku poranek dla dzieci szkolnych. Program: wiersze „Trzeci Maj”, „Święć się maju trzeci”. Przemówienie nauczyciela i śpiew.

Świtalski Józef

Dnia 12-go maja 1937 roku poranek żałobny, jako w rocznicę śmierci Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Porządek dzienny:

- 1) Nabożeństwo,
- 2) Wiersz pt. „Odprowadziły Cię na Wawel”,
- 3) „Śpij spokojnie”,
- 4) „Żałobny Belweder”,
- 5) „Trzeba pracować”,
- 6) Pogadanka kierownika szkoły.

Świtalski Józef

Zakończenie roku szkolnego 1936/37 odbyło się 21 czerwca 1937 roku. Dzieci do końca roku szkolnego uczęszczało 102. Z czego promowano do wyższych klas 65. Pozostawiono w tym samym oddziale jednorocznym 5, dwuletnim i trzyletnim 32. Rok szkolny został zakończony nabożeństwem w tutejszym kościele. Następnie odbyła się uroczystość w szkole.

Świtalski Józef

Rok szkolny 1937/38 rozpoczął się dnia 3-go września 1937 roku. Szkoła tutejsza liczy nadal cztery oddziały. Dzieci uczęszcza 138. Kierownikiem szkoły jest p. Świtalski Józef. Drugi etat zajmuje p. Kuczakówna Zofia. Religii rzymskokatolickiej udziela ks. Borodzicz Jan. Prawosławnej diakon Nowik Józef z Odachowszczyzny. Szkoła mieści się w budynku wynajętym u Piotra Kobiaka i Stanisława Turko zamieszkałych w Kroszynie. Dzieci uczą się na dwie zmiany: I to III i IV oddział, które uczą się od godz. 8 do 11 rano i druga zmiana oddział I i II od 11 do 13 godziny.

Świtalski Józef

Dnia 30 X 1937 roku odbyło się uroczyste wręczenie pomocy naukowych dla tut[ejszej] szkoły, a zakupionych przez 2-gą Kompanię 1 batalionu Junackich Hufców Pracy³³. Na uroczystości był oddział Junackich Hufców Pracy ze swoim przewodnikiem, miejscowy ksiądz proboszcz [Borodnicz Jan], nauczycielstwo i dzieci szkolne.

Świtalski Józef

Dnia 11 XI 37 roku jako w rocznicę Odzyskania Niepodległości Państwa Polskiego został zorganizowany poranek dla dziatwy szkolnej i starszych.

Świtalski Józef

Dnia 1 II 1938 roku odbył się poranek szkolny z racji imienin Pana Prezydenta [Ignacego Mościckiego].

Dnia 18 marca odbył się poranek w tutejszej szkole jako w dzień imienin marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza³⁴.

³³ Junackie Hufce Pracy, powołane zostały do życia dekretem prezydenta RP z 22 września 1936 r. Powstały z Ochotniczych Drużyn Roboczych, przejętych 16 września 1936 r. przez Ministerstwo Spraw Wojskowych od Ministerstwa Opieki Społecznej. Ich komendantem w 1939 roku był płk. Bogusław Kunc, zastępcą pplk Jan Michnowicz. JHP dzieliły się na 4 rejony. Na swoim stanie posiadały 20 batalionów o nr 1-20.

³⁴ Śmigły-Rydz Edward, także: Edward Rydz, ps. „Śmigły”, „Tarłowski”, „Adam Zawisza” (1886-1941) – polski wojskowy, polityk, marszałek Polski, generalny inspektor Sił Zbrojnych, Naczelny Wódz Polskich Sił Zbrojnych w wojnie obronnej 1939 roku. Urodził się w Brzeżanach w Galicji Wschodniej, Był synem Tomasza i Marii z domu Babiak. Osierocony przez ojca (2 lata) i matkę (10 lat) wychowywał się u dziadka Jana Babiaka. Później zaopiekowała się Edwardem rodzina inteligencka Urbanowiczów. To dało mu możliwość zdobycia wykształcenia. Pod koniec gimnazjum w Brzeżanach wstąpił do socjalistycznej organizacji. Studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. W 1908 roku zdecydował o poświęceniu kariery artystycznej na rzecz działalności politycznej. Więc przerwał studia na ASP, a przeniósł się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie zetknął się z ideologią piłsudczyków. Angażował się w działalność Związku Strzeleckiego „Strzelec” i został pierwszym komendantem Oddziału Związku Strzeleckiego w Brzeżanach, a później komendantem kursu strzeleckiego w Krakowie w latach 1912-1913. Już wówczas był wysoko ceniony przez Józefa Piłsudskiego. W czasie wojny polsko bolszewickiej dowodzona przez niego 3 Armia dnia 7 maja 1920 r. zdobyła Kijów. Po podpisaniu pokoju ryskiego i demobilizacji armii polskiej pełnił w Wojsku Polskim wysokie funkcje, w tym w 1922 roku został mianowany generałem. Powierzone mu funkcje i ogromny zakres obowiązków świadczyły o zaufaniu, jakim darzył go Piłsudski, a dla marszałka stał się bezpośrednim politycznym współpracownikiem. Po śmierci Piłsudskiego dnia 12 maja 1935 r. Edward Rydz-Śmigły został mianowany przez prezydenta Ignacego Mościckiego generalnym inspektorem Sił Zbrojnych. Dnia 10 listopada 1936 r. prezydent Mościcki mianował go generałem broni i jednocześnie marszałkiem Polski oraz udekorował Orderem Orła Białego. Dnia 18 września 1939 r. marszałek Edward Śmigły-Rydz przekroczył

Dnia 19 marca odbyło się w tutejszym kościele nabożeństwo za duszę Wielkiego Budowniczego Polski.

Dnia 23 i 24 kwietnia odbyło się w tutejszej szkole przedstawienie pt. „Dobra córka”. Dochód z przedstawienia przeznaczono na szkolną wycieczkę do Wilna.

Dnia 3-go maja 1938 roku poranek dla dzieci szkolnych i starszych.

Program:

- 1) Śpiew,
- 2) Pogadanka o 3 Maju,
- 3) Wiersze: „Na warszawskim rynku”, „Trzeci Maj”, „Święć się Maju Trzeci”

Świtalski Józef

Dnia 12 maja poranek żałobny, jako w rocznicę śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego.

Świtalski Józef

Zakończenie roku szkolnego odbyło się 21 czerwca. Dzieci do końca uczęszczało 132. Z czego promowano do wyższych klas 71. Ukończyło szkołę pierwszego stopnia 9-ro. Pozostawiono w tym samym oddziale jednorocznym 7, dwuletnim i trzyletnim 45.

Rok szkolny 1937/38 został zakończony nabożeństwem w tutejszym kościele. Następnie odbyła się uroczystość w szkole i rozdanie świadectw.

Świtalski Józef

Dopisane ołówkiem i innym charakterem pisma: Rok 1938/39 był bardzo niespokojny i kronikarz nie zapisał nic.

1 września 1939 roku wybuchła wojna – Kroszyn zajęli Sowieci. Księżda wypędzono z plebanii. W jednym pokoiku i kuchni mieszkał ks.

granicę z Rumunią. Tu został internowany, zajmując tzw. pałac Michail w Krajowej. W wyniku internowania prezydent Mościcki odwołał decyzję o wyznaczeniu Rydza-Śmigłego następcą prezydenta RP. Na emigracji planował kontynuować wojnę z pomocą Francji i Wielkiej Brytanii. Dnia 10 grudnia 1940 r. zorganizował ucieczkę z internowania i przez Węgry dotarł do okupowanej Polski, której granicę w Suchej Górze przekroczył 27 października 1941 r. i przez Kraków dwa dni później znalazł się w Warszawie. Tu wkrótce zmarł na zawał serca. C. Leżeński, *Kwatera 139. Opowieść o Marszałku Rydzu Śmigłym*, t. 1 Lublin 1989.

Jan Borodzicz³⁵, a potem ks. Karol Żurawski³⁶ do 1945 roku. Zaraz została plebania zabrana na szkołę. W rosyjskim języku uczono w szkole. W 1941 roku wrócił ksiądz K[arol] Żurawski do swego pokoiku i kuchni na skutek przyjscia Niemców. W Kroszynie zaczęto budować nowy dom drewniany na szkołę. Dom ten w 1943 roku poświęciłem. W 1944 roku w lipcu Niemcy spalili połowę Kroszyna, szkołę i pocztę. Znow dzieci zaczęły się uczyć na plebanii ... 1945 rok.

Streszczenie

Szkoła Powszechna w Kroszynie koło Baranowicz 1910-1945

Miasteczko Kroszyn na Polskich Kresach Wschodnich swoimi początkami sięga połowy XV wieku. W średniowieczu był Kroszyn siedzibą rodową książąt Kroszyńskich. Miejscowość ta na przestrzeni wieków posiadała różne nazwy, polskie i rosyjskie, gdyż zmieniała się sytuacja geopolityczna tamtych terenów. W latach II Rzeczypospolitej Kroszyn powrócił do Polski, należał do powiatu baranowickiego w województwie nowogródzkim. Pierwsze wzmianki o szkole parafialnej w Kroszynie, w diecezji wileńskiej pochodzą z 1781 roku, a informują o powstaniu szkoły. Kolejne pochodzą z 1820 roku, gdzie w inwentarzu kościoła parafialnego

³⁵ W październiku 1939 roku proboszcz kroszyński – ks. Jan Borodzicz ograbiony przez agresora sowieckiego ze wszystkiego wyjechał do Wilna. Powrócił do Kroszyna na krótko w jesieni 1941 roku, dalej pojechał do Zadwiewi i stamtąd do Połoneczki, gdzie był proboszczem. Pracując w Połoneczce, angażował się w różnorodny sposób w konspiracyjną działalność (spowiedź, pogrzeby, przyjmowanie przysięgi), podobnie jak wielu duchownych. Po stworzeniu na plebaniach punktów kontaktowych, duchowni ci zbierali informacje wywiadowcze, wyrabiali dokumenty opatrzone oryginalnymi pieczętkami dostarczonymi przez członków podziemia pracujących w urzędach niemieckich oraz wydawali podziemne biuletyny. Jedni z tych księży pracowali na parafii jako proboszczowie (np. ks. Borodzicz), inni byli z partyzantami w lesie. Według informacji URK z 1945 roku w obwodzie baranowickim ks. Borodzicz z Połoneczki „zbierał przez ludzi broń, uzbrajał polskich legionistów”. W 1945 roku wraz z innymi kapłanami repatriował się do Polski. Przybył do Krosna na Pomorzu. L. Mikhailik (L. Michajlik), *Kościół katolicki na Grodzieńszczyźnie 1939-1956*, Warszawa 2008, s. 159, 184; Żurawski, *Kroszyn*, s. 70.

³⁶ Ks. Żurawski Karol, urodzony w 1903, wyświęcony na kapłana w 1933, po święceniach pełnił obowiązki wikariusza w parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Niedźwiedzicy (1935) i nauczyciela religii w szkołach zawodowych i powszechnych. Od 30 października 1939 r. ks. Żurawski pełnił obowiązki proboszcza w Kroszynie, do chwili powrotu proboszcza. Faktycznie w lipcu 1945 roku opuścił parafię, mając zezwolenie na wyjazd do Polski. Dnia 15 lipca tego roku przekazał dziekanowi, ks. Andrzejowi Zgryza klucze kościoła i akta, aby pełnił obowiązki administratora parafii. *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1935*, Pińsk 1935, s. 123, 173; Mikhailik, *Kościół katolicki na Grodzieńszczyźnie*, s. 184; Żurawski, *Kroszyn*, s. 70.

z tego roku jest zapis, że szkółka egzystowała od 1810 roku. W 1910 roku szkoła kroszyńska została otwarta we własnym budynku i funkcjonowała do 1914 roku. W czasie pierwszej wojny światowej budynek uległ spaleni. Dopiero w 1920 roku udało się placówkę ponownie otworzyć, ale w lokalach wdzierżawionych. Na początku 1928 roku Szkołę Powszechną w Kroszynie przejął kolejny kierownik – Józef Świtalski, który zdecydował prowadzić dość szczegółową kronikę. Informuje w niej o personelu nauczycielskim i o uczniach, który byli wychowywani w duchu wielce patriotycznym, świętując obok świąt i rocznic religijnych, także rocznice i święta państwowe. Szkoła kroszyńska posiadała swoje filie w okolicznych wioskach, a mimo to edukacja w latach międzywojennych na Kresach Wschodnich nie obejmowała wszystkich dzieci w wieku szkolnym z braku miejsc. Z konieczności pewnej ilości dzieci w niektórych latach obowiązek szkolny przesuwno na późniejsze lata szkolne.

Słowa kluczowe: Polskie Kresy Wschodnie, szkolnictwo w II Rzeczypospolitej, wychowanie patriotyczne młodzieży szkolnej.

Скарачэнне

Пачатковая школа ў Крошыне каля Баранавіч 1910-1945

Мястэчка Крошын на Польскіх Крэсах Усходніх бярэ свой пачатак ў палове XV стагоддзя. У сярэднявеччы м. Крошын было сядзібай роду князёў Крошынскіх. Па прычыне змены геапалітычнай сітуацыі на гэтых тэрыторыях узгаданая мясцовасць на працягу вякоў мела розныя польскія і рускія назвы. У перыяд II Рэчыпаспалітай Крошын вярнуўся ў склад Польшчы і належаў да Баранавіцкага павету Навагрудскага ваяводства. Першы раз пачатковая школа ў Крошыне ўзгадваецца ў Віленскай дыяцэзіі ў 1781 г. Наступная інфармацыя пра існаванне школы адносіцца да 1820 году, калі ў інвентары парафіяльнага касцёла з гэтага году з'яўляецца запіс, што школа дзейнічала ад 1810 г. У 1910 г. крошынская школа была адкрыта ва ўласным будынку і функцыянавала да 1914 г. Падчас Першай сусветнай вайны гэты будынак быў спалены. Толькі ў 1920 г. удалася зноў адкрыць навучальную ўстанову, але ў арэндаваных будынках. У пачатку 1928 г. пачатковую школу ў Крошыне ўначаліў новы кіраўнік – Юзаф Світалскі, які вырашыў весці яе дакладную хроніку. У ёй кіраўнік інфармуе пра настаўніцкі персанал і вучняў, якія выходзілі ў вельмі патрыятычным духу, святкуючы акрамя рэлігійных святаў і ўрачыстасцяў таксама дзяржаўныя гадавіны і святы. Крошынская школа мела свае філіялы ў навакольных вёсках,

але ў міжваенны час адукацыя на Крэсах Усходніх не ахоплівала ўсіх дзяцей школьнага ўзросту па прычыне недахопу месцаў у школах. Па неабходнасці пэўнай колькасці дзяцей школьнага ўзросту школьны абавязак пераносілі на больш познія гады.

Ключавыя словы: Польшкія Крэсы Усходнія, школьнае навучанне ў II Рэчыпаспалітай, патрыятычнае выхаванне школьнай моладзі.

Перевод: Лауры Михайлик

Содержание

Начальная школа в Крошине возле Баранович в 1910-1945 гг.

Местечко Крошин на Польских Восточных Окраинах (Кресах Вскходних) берет свое начало в середине XV века. В средневековье м. Крошин было родовым именем князей Крошинских. В связи со сменой геополитической ситуации на этих территориях вышеупомянутый населенный пункт на протяжении веков имел разные польские и русские названия. В период II Речипосполитой Крошин возвратился в состав Польши и принадлежал к Барановичскому уезду Новогрудского воеводства. Впервые начальная школа в Крошине упоминается в Виленской епархии в 1781 г. Последующая информация про существование школы относится к 1820г., когда в инвентаре приходского костела появляется запись, что школа действовала с 1810 г. В 1910 г. крошинская школа была открыта в собственном здании и функционировала до 1914 г. Во время Первой мировой войны это здание было сожжено. Только в 1920 г. удалось вновь открыть это учебное заведение, но в арендованных помещениях. В начале 1928 г. начальную школу в Крошине возглавил новый руководитель – Юзеф Свیتالський, который решил вести ее подробную летопись. В ней руководитель школы информирует о учительском персонале и учениках, которые воспитывались в исключительно патриотическом духе, отмечая помимо религиозных праздников и торжеств также государственные праздники и годовщины. Крошинская школа имела свои филиалы в соседних деревнях, но в межвоенный период просвещение Восточных Окраинах (Кресах Вскходних) не охватывало всех детей школьного возраста на по причине недостатка мест в школах. В силу необходимости некоторому количеству детей школьного возраста приходилось переносить посещение школы на более поздние годы.

Ключевые слова: Польские Восточные Окраины (Кресы Восточные), школьное обучение во II Речипосполитой, патриотическое воспитание школьной молодежи.

Пераклад: Лауры Михайлик

Summary

Primary School in Kroszyn near Baranowicze 1910-1945

The town of Kroszyn, situated in the Polish Eastern Borderlands, dates back in its origins to the mid-15th century. In the Middle Ages, Kroszyn was an ancestral seat of the Kroszyńscy Dukes. Over the centuries, this town had different Polish and Russian names, according to the changing geopolitical situation in those areas. During the Second Republic of Poland Kroszyn returned to Poland; it was part of the province of Nowogródek in the district of Baranowicze. The first information of a parish school in Kroszyn, in the Diocese of Vilnius, comes from 1781, and it is about the creation of the school. Other details come from 1820, where the inventory of a parish church of this year includes the information that the school was founded in 1810. In 1910, the school in Kroszyn opened its own building and operated until 1914. During the First World War, the building was burnt. It was not until 1920 that it was possible to reopen it, but on the leased premises. At the beginning of 1928, Primary School in Kroszyn was taken over by another manager - Józef Świtalski, who decided to keep a detailed chronicle, recording the details about its teachers and students who were raised in a very patriotic spirit, celebrating, apart from religious feasts and anniversaries, state holidays and anniversaries. The school in Kroszyn had its branches in the surrounding villages, and yet education in the interwar period in the Eastern Borderlands did not cover all children of school age, as there was not enough space in schools. Therefore, in some years compulsory schooling was shifted to later school years for a certain number of children.

Keywords: the Polish Eastern Borderlands, education in the Second Republic of Poland, patriotic education of students

Translated by: Aneta Kiper

Bibliografia

Chojnowski Andrzej, Wróbel Piotr, *Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.

Dzieło samopomocy narodowej: Polska Macierz Szkolna, 1905-1935, zebrał Józef Stemler z przedmową Władysława Sołtana, Warszawa 1935.

Dzwonkowski Roman, *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRR 1939-1988*, Lublin 2003.

Encyklopedia Muzyki, red. A. Chodkowski, Warszawa 1995.

Garlicki Andrzej, Garlicka Aleksandra, *Józef Piłsudski: życie i legenda*, Warszawa 1993.

Gierowska-Kałuża Joanna: *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003.

Leżeński Cezary, *Kwatera 139. Opowieść o Marszałku Rydzu Śmigłym*, t. 1 Lublin 1989.

Mikhailik (Michajlik) Laura, *Kościół katolicki na Grodzieńszczyźnie 1939-1956*, Warszawa 2008.

Petrani Aleksy, *Bukraba Kazimierz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. II, Lublin 1995, kol. 1189-1190.

Rąkowski Grzegorz, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi*, Warszawa 1997.

Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1933 i 1934, Pińsk 1933.

Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1935, Pińsk 1935.

Statut Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych, Warszawa 1933.

X. S. J., *L.O.P.P. do polskiego duchowieństwa katolickiego*, Warszawa 1932.

Żurawski Karol, Kroszyn (Opracowanie dotyczące przeszłości parafii Kroszyn sporządzone przez ks. Karola Żurawskiego 1951), Drohiczyn 1951 [mps ADD].